

L'estructura de la propietat, agent bàsic en la producció de l'espai urbà: el cas dels barris obrers del sud-oest de Barcelona

Carles Carreras i Verdaguer

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT, AGENT BÀSIC EN LA PRODUCCIÓ

DE L'ESPAI URBÀ:

EL CAS DELS BARRIS OBRERS DEL SUD-OEST DE BARCELONA

Tesi doctoral dirigida pel
Dr. Horacio Capel Sáez
presentada a la Facultat de Geografia
i Història el mes de setembre de mil
nou-cents setanta-vuit.

CARLES CARRERAS i VERDAGUER

Notes al capítol 04.

1) "L'histoire de la commune, fortification d'un bastion bourgeois" a Territoire à prendre, revista publicada pel G.I.A.M. de Toulouse, nº 1, febrer de 1977; número dedicat a "L'enjeu municipal ...", planes 16-17.

2) Ajuntament de Sants el 1851, tret del Monitor de mossén Casanovas, manuscrit B 265 de l'Institut Municipal d'Història; pàg. 13. L'hem citat ja als primers capítols d'aquesta segona part.

3) D'"El Porvenir de Sants, malauradament fins ara no n'hem pogut trobar cap col·lecció. En tenim notícies indirectes que ens permeten de pensar que era un diari, i que sortia pels volts del 1877, ja que l'Eco de Sans, no fa més que polemitzar-hi. A l'Institut Municipal d'Història no en hi ha més que un suplement, una esquila del 5 de gener de 1879. Sabem, doncs que com a mínim durà tres anys. El llibre de R. Tasis i J. Torrent, Història de la premsa catalana, Barcelona, 1966, 2 vols, no en dona cap notícia.

4) L'Eco de Sans, revista setmanal, tenia la redacció

a la carretera 136, botiga, fins al número 25 en que fou traslladada al carrer de Sant Josep, avui Jocs Florals, 8. Era imprés a la Renaixensa (Portaferrissa, 18 de Barcelona, probablement com altres publicacions en les quals col·laborava Laporta. Fou publicada entre el 19 de maig i el 29 de desembre de 1877, havent sortit, doncs, tan sols 32 números, que tenen en conjunt 268 planes. Encara que no si cita mai director alguns editorials fan menció a que era Laporta.

5) Francesc Carreras i Candi, La Ciutat de Barcelona Ed. Alberto Martín, Barcelona, s.d.; planes 980-981. Sembla deduir-s'hi que la mare d'En Comas era de les Corts, si més no ca la vila fou bastida en un solar de la seva propietat.

6) Octavi (1875-1914) era enginyer, pare d'Octavi Saltor (Barcelona, 1902) l'advocat, periodista que fou regidor de Barcelona per la Lliga el 1934. Màrius (1879-1944) és el metge que succeí son pare, i el germà gran, Gil (1862-1909), fou catedràtic de medicina i diputat provincial per la Lliga el 1903. Part d'aquestes notícies provenen del llibre d'Enric Jardí, 1000 famílies catalanes. La cultura, Ed. Dopesa, Barcelona, 1977.

7) Ja en el darrer moment de la presentació d'aquest treball ens ha arribat la notícia de que "Nuñez y Navarro" ha comprat el solar de la clínica per a edificar-hi, fracassades les converses d'un grup de

pares que hi volien instal·lar una escola. Tot completament legal, és clar, però una altra institució del barri, que tenia fama arreu sobretot en el camp quirúrgic, cau a mans d'un símbol de la Barcelona del mal gust.

8) F. Carreras, op. cit., pàg. 1065.

9) Orfeó de Sans, portantveu de l'Associació d'aquest nom, nº 2, 31 d'octubre de 1903. Inclou el parlament d'Enric Laporta en el primer concert de l'entitat, el programa que fou cantat on hi figura la "Cançó del mariner" de Francesc Laporta, i els comentaris de la premsa de Barcelona. Al Monitor ja apareix un Francesc Laporta i Cladelles, organista, mestre i sagristà el 1851, que devia ésser el pare, el qual hauria tramés el nom i l'ofici al fill gran dels que coneixem.

10) Antonio Gramsci, Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura de 1949, traduït al castellà per J. Solé sota el títol Cultura y literatura, Ed. Península, Barcelona, 1967; pàg. 37.

11) Resposta escrita per Joan Mas, de Sants, al manuscrit 2.469 de la Biblioteca de Palacio de Madrid, reproduïda a l'apèndix.

12) Plano topográfico del pueblo y término de Sta. Mª de Sans... fet per Carles Gras el 20 de maig de 1838 per encàrrec de l'ajuntament.

13) Pascual Madoz, Diccionario Geográfico, Estadístico e Histórico de España y sus posesiones de Ultramar, Madrid, 1845-1850; vol. XIII, pàg. 748.

14) F. Carreras, op. cit., pàg. 978.

15) Jaume Bellmunt, Per a una contribució a la història urbana de Barcelona. La formació dels barris industrials del pla de Barcelona. Un exemple: Sants. Tesi de Llicenciatura, Fac. Filosofia i Lletres, Bellaterra 1973. Malgrat que indica que trobà aquesta estadística a l'Arxiu Històric de Sants-U.E.C., jo no l'hi he sabuda trobar i la prenc d'ell.

16) Victor Balaguer, Guia-cicerone de Barcelona a Martorell. Imp. Jepuis i Villegas, Barcelona, 1857.

17) Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona. 1906. Heinrich i Cia., Barcelona, 1908; planes 108-110.

18) F. Carreras, op. cit., planes 879-880.

19) Id. pàg. 878.

20) Per exemple, Jacint Laporta, Apuntes históricos de Sans (Tip. Española), Barcelona, 1880; planes 10-11.

21) F. Carreras, op. cit., planes 333 i següents.

22) Id., pàg. 335, nota 879. També article "les Franqueses del Llobregat" a Gran Enciclopèdia Catalana, E.C.S.A. Barcelona, 1974; vol. 7, pàg. 686.

23) Josep Iglésies, Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII. Fund. S. Vives, Barcelona, 1974; pàg. 651.

24) Totes les notícies sobre l'agregació provenen dels llibres d'actes dels acords municipals de Sants i també, en una petita part de La Ciutat de Barcelona de F. Carre-ras, op. cit., planes 962-965.

25) El Noticiero de Sans, periòdic setmanal, la redacció del qual era al carrer Durán, avui Valladolid, 32, mentre l'administració, en canvi, era a Barcelona a la rambla de Santa Mònica. El director era Jaume Costa, que el fundà l'any 1890 i el darrer número que en resta a l'hemeroteca municipal és el de 26 de juny de 1897, després ja de l'agregació pel que al seu subtítol hi afegí, del districte VII. L'any abans havia mort Jaume Costa que des d'aleshores hi figura com a fundador. Tampoc figura al llibre citat de Tasis i Torrent, Història de la premsa catalana.

26) Parlo d'abús de la història en el sentit de Josep Fontana a "Els usos de la història", L'Avenc, Barcelona, desembre 1976, nº 0, planes 8-10.

27) J. Fabre i J. M^a. Huertas Clavería a l'article "Ara fa vuitanta anys. Els pobles del pla de Barcelona contra l'anexió" (a L'Avenc, Barcelona, maig 1977, nº 2, planes 60-65), afirmen que foren deu a favor i no mencionen l'abstenció. Deu ésser un error de transcripció.

28) Id., pàg. 60; malgrat que citen la mateixa font dels acords municipals, només recullen els 573 a favor -ells diuen 572 però!- de la darrera reunió, sense tenir en compte els signants de la primera instància. Un xic de partidisme a posteriori!.

29) Carles Carreras i Verdaguer, "Hostafrancs, un barri intersticial" a Berra d'Or, Barcelona, 1974, planes 407-409. Sobretot plana 408 i notes 4 i 5.

30) F. Carreras, op. cit., pàg. 978.

31) Fabre i Huertas, op. cit., pàg. 60.

32) J. Fiter i Inglés, Las cercanías de Barcelona. Casa de Caritat, Barcelona, 1888; pàg. 30.

33) Fabre i Huertas, op. cit., pàg. 61. L'única font que citen, però, és el llibre La vida barcelonesa a través de "La Vanguardia", Ed. Euros, Barcelona, 1976.

34) Id., pàg. 61.

35) El número del 22 de maig, de 1897, per exemple, és gairebé tot dedicat al cinquantenari de "La España Industrial".

36) Fins i tot Fabre i Huertas el citen en aquest sentit (op. cit., pàg. 62), per bé que l'interpreten com antiagregacionista.

37) F. Carreras, op. cit., planes 1061-1065, en les quals inclou també un atac al pla Jaussely, atac que per a Francesc Roca suposa una mostra de la reacció dels propietaris del sòl front al projecte més representatiu del "partit industrial" (vid. especialment la seva tesi Política urbana i pensament econòmic. Barcelona 1901-1939, Facultat d'Econòmiques, maig, 1977).

38) F. Carreras Candi, Joaquim Ribera, Joaquim Mª de Nadal i Jaume Santomà, Informe sobre el règimen municipal de Barcelona. Imp. d'Alberto Martín, Barcelona, 1916.

39) Em referèixo als ja citats Francesc Roca, en la seva tesi, i Fabre i Huertas, en el seu article.

40) Encara que sembli mentida sobre Carreras Candi només han estat escrits articles d'enciclopèdia i notes necrològiques. Per no sortir no surt ni tan sols a l'esplèndida monografia sobre la Lliga d'Isidre Molas (Ed. 62, Barcelona, 1972).

41) Per a ampliar les notícies vid. Francesc Cabana, Història del Banc de Barcelona (1844-1920), Ed. 62, Barcelona, 1978; planes 116-118.

42) Id., pàg. 117.

43) Veure sobretot la seva tesi citada (nota 37), primera part, planes 32-387.

44) Citat a "Retalls d'història local" a Excursionisme, Butlletí de la U.E.C., Barcelona, desembre 1977; pàg. 26.

45) F. Carreras, op. cit., 1064-1065.

46) La Veu de Catalunya, Barcelona, 25 de març de 1917; breu resum de la conferència, de la qual vaig tenir notícia gràcies a Jordi Casassas i Ymbert.

III PART

=====

LA POBLACIÓ DE SANTS I LA SEVA RESPOSTA A LA POLÍTICA URBANA DE

=====

LES CLASSES DOMINANTS.

=====

01.- EL PREDOMINI DE LES CLASSES POPULARS

"El port, les fàbriques i els obradors de la Barcelona vella, de Sants, h'Hostafrancs, de la Bordeta, del Poble Sec i de la França Xica abocaven a l'ampla artèria la gentada treballadora que, retinguda durant el dia, corria adelerada ara al seus quefers o a la seva dèria o als seus vicis".

Joan Oller i Rabassa, Quan mataven pels carrers. Ed. Selecta, Barcelona, 1930.

Aquesta és la visió del Paral·lelo de la anarquista i moralista protagonista de la famosa novel·la, l'artèria que canalitza l'anar i venir de la gent treballadora dels barris del sud-oest de Barcelona, la gent que volem ara estudiar i que tan difícil és de conèixer; gentada anònima similars els uns als altres, sense cognoms distingits, ni títols nobiliaris ni anuncis als diaris. La gentada explotada i dominada per les minories;

no en debades el gran demagog i fantotxe Lerroux fou el "rei del paral.lelo", d'aquesta via la història de la qual avui hom vol reduir a una història del music-hall.

Efectivament, després de veure quí són els agents productors de l'espai urbà, després de veure la seva conformació física i jurídica, cal que n'estudiem el subjecte pacient més important la població popular; l'element més important i més inconegut també, ja que ha estat tradicionalment apartat dels circuits de producció cultural, informativa i literària, apartat de la història escrita sinò és de manera de manera molt general. Per contra és l'element més majoritari de la població, l'element que està cridat a esdevenir aviat el protagonista d'una nova història, l'element a qui jo vull dedicar el treball i els seus fruits. I l'he hagut d'estudiar de manera indirecta, per indicis i intuïcions.

Coneixem una mica els llocs de treball que existien a moments diferents, però poc sabem dels treballadors que el tenien en un altre indret de Barcelona, poc sabem de la població inactiva, sobretot de la dona, doblement oblidada i marginada, i de la població infantil, mal atesa i incontable. Cal treballar sobre les dades de la població en general, dades obtingudes per objectius diferents, ben lluny sempre del desig de conèixer la realitat i tractar de millorar-la; dades sempre de poc fiar i de malfiar, a les quals, però no ens queda altre remei que atènyer-nos.

I aquesta és una altra història que amb poques dades de base, de poc fiar o incomplertes, hem de reconstruir també de dalt a baix, ja que de Sants tampoc no en hi ha d'estudis demogràfics. Algunes llistes cronològiques de fonts diferents en el autors "històrics" i la formació de la població industrial entre 1890 i 1915 al treball de Bellmunt són les úniques elaboracions que existeixen, que ens han ajudat força, és clar, però que hem hagut d'interpretar i desenvolupar, sense arribar de totes maneres a assolir l'objectiu que desitjarem, el coneixement de les classes populars santsenques.

Efectivament, per a l'època de municipi independent de Sants trobem dos tipus de dades. Unes són de font parroquial, tretes de les llibretes de comunió pasqual -avui destruïdes- que copiaren mossén Casanovas i Jacint Laporta, de vegades no exactament igual tots dos. Són dades, per tant, que fan referència a tota la parròquia de Sants, que no coincidia amb el municipi i que durant un període ben llarg només es refereixen a les ànimes de comunió, persones més grans de dotze o tretze anys com a mínim. L'altre tipus de dades són les que tenen origen, directe o indirecte, en l'ajuntament de Sants, i respecte d'elles diu el propi mossén Casanovas: "Lo poble ha tingut una mira que may lo govern entengués lo número de gent que hi ha, per no tenir augment de contribucions, soldats, etc., etc., però si se tractás de donar dotació al párroco segons lo número de vehins, llavors continuant la parroquia com

ara está, pot mol be dar lo número cert ó verdader sens comprometre el poble, per agrega los del barri de S. Beltrán que no son del poble y aixís li augmentará lo número de parroquians y no dirá encara tots los del poble de Sants perque calla los de la Bordeta de baix que si be son del poble, no ho son de la parroquia, pero si allavors ho fosin faci lo que la necessitat y la prudéncia li dictin". (1). Per si hi havia algun dubte queda clar que l'ajuntament vol dissimular habitants mentre que al rector li convé d'augmentar-los per a rebre major estipendi, a qui haurem de fer cas, doncs?

En Josep Iglésies, ben expert en treballs demogràfics de tota època, ja ha dit que dóna per certs tots els errors, però que vol pensar que el percentatge és cada vegada prou similar, perquè, si més no, poguem conèixer l'evolució general de la població, les seves tendències bàsiques. Això mateix haurem de fer nosaltres, en cada cas advertint-ho. Amb aquesta reserva utilitzem sobretot el Monitor (2), més apropat a les fonts originals i les obres de Jacint Laporta ens servirán només en algun cas de dubte i serà explícitament citat.

Quan a les dades que elaborà Jaume Bellmunt (3) son extretes gairebé exclusivament del Monitor pel que fa referència a les antigues i, sobretot, de l'Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona, font excel·lent, especialment per les de caire més general. Per aquest motiu les hem pogut contrastar i corretgir moltes vega-

des. Per a les dades posteriors ens hem hagut de servir dels resums dels censos i dels padrons que existeixen a estadística municipal, única font una mica vàlida per a estudiar la població com a mínim a nivell de barri de districte. En la publicació de la nostra tesi de llicenciatura ja anunciavem que mai més tornariem a fer una feina com la del buidatge del padró fitxa per fitxa i malgrat tot ja ho hem fet amb el cadastre!

Així doncs, vies indirectes i reserves múltiples ens han de donar uns resultats d'entrada ja ben pobres, però no hem sabut trobar-hi cap altra sortida a l'hora d'entrar a conèixer la "massa obrera".

01.01 - L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA GENERAL A L'ÈPOCA MUNICIPAL

Abans que res ens cal conèixer l'evolució general de la població, a nivell simplement quantitatiu, de cara a poder detectar-ne les etapes del creixement i poder copsar el moment de l'arribada dels primers contingents de població treballadora, el detall dels quals veurem més endavant. Per a facilitar-ne l'estudi i l'explicació han estat elaborades les gràfiques 1 i 2 i el quadre nº 1, que és la base d'ambdues, amb la indicació, a més de les fonts originals. Al quadre he afegit les dades sobre edificis o cases, ja estudiades (capítol 03 de la segona part) perquè complementen de vegades aquesta evolució general que maldem d'escatir.

Les primeres dades que trobem són purament testimonials de l'existència d'un nucli dit Sans -Santa Maria, Sant Bartomeu o les "carnisseries" famoses, segons les fonts- al pla de Barcelona. Trenta-vuit focs i foren recomptats a les corts de Cervera el 1359 segons Victor Balaguer i Jacint Laporta (4) i només setze al fogatge de 1365-70, segons Josep Iglésies (5). Tot plegat ben poca cosa. Des d'aleshores les notícies demogràfiques -i totes les demás fóra d'algunes de tipus més o menys religiós com hem vist- són pràcticament inexistents, i pe

Quadre nº 1.- Les dades de població de Sants al llarg dels temps.

anys	adults	pàrvuls	població total	veïns o focs	cases	Font
1359				38		Jacint Laporta
...						
1365				16		Josep Iglésies
...						
1640					21	Monitor
...						
1712			153		39	Monitor
...						
1715			92			Monitor
1716			495			P.V. a Bellmunt
...						
1718					28	Josep Iglésies (Vicenni)
...						
1727			160		43	Monitor
...						
1732			183		56	Monitor
...						
1736			224		65	Monitor
...						
1740			239			Monitor
1741			225		73	Monitor
1742					75	Monitor (Dr. Donyó)
...						
1763			385		100	Monitor
...						
1774			475		127	Monitor
...						

Gràfica nº 1.- (continuació)

anys	adults	pàrvuls	població total	veïns o focs	cases	Font
1780			527		145	Monitor
...						
1786			662		154	Monitor
1787	276	158	434			Cens de Floridablanca
...						
1789			500		97	Joan Mas, resposta al qüestionari de Zamora.
...						
1791			800		211	Monitor
1792			1.014			Monitor
...						
1799			939			Monitor
...						
1803			825			Monitor
...						
1810			436			Monitor
...						
1812			578			Monitor
...						
1816			905			Monitor
...						
1820			883			Monitor
...						
1824			1.158		283	Monitor
...						
1828			1.400		283	Monitor
...						
1830			1.432		307	Monitor

Gràfica nº 1.- (continuació)

anys	adults	pàrvuls	població total	veïns o focs	cases	Font
...						
1833			1.700			Diccionario Geográfico Universal.
...						
1836	1.630	406	2.036			Monitor
...						
1840	1.714	593	2.307	539	487	Monitor
...						
1842	1.873	1.057	2.930		570	Monitor (en un altre pàg 657 cases)
...						
1844	2.128	1.101	3.229		670	Monitor
1844			2.849			M. U.E.C. a Bellmunt
1845	2.265	1.126	3.391		705	Monitor
1846	2.659	1.367	4.026		761	Monitor
...						
1849	3.512	1.702	5.214			Jacint Laporta
1850	3.879	1.856	5.735			Monitor
1851	4.354	2.010	6.364	1.270	1.140	Monitor (Sants 4.214 hab i 770 cases)
1852			6.644			Jacint Laporta
...						
1854			1.739		560	Pascual Madoz
...						
1857			6.739			Cens Oficial
...						
1860			7.984		1.052	Cens Oficial
1870				2.258		Acta Municipal d'elector (12.687 hab. ?)
...						
1877			15.980		1.946	Cens Oficial

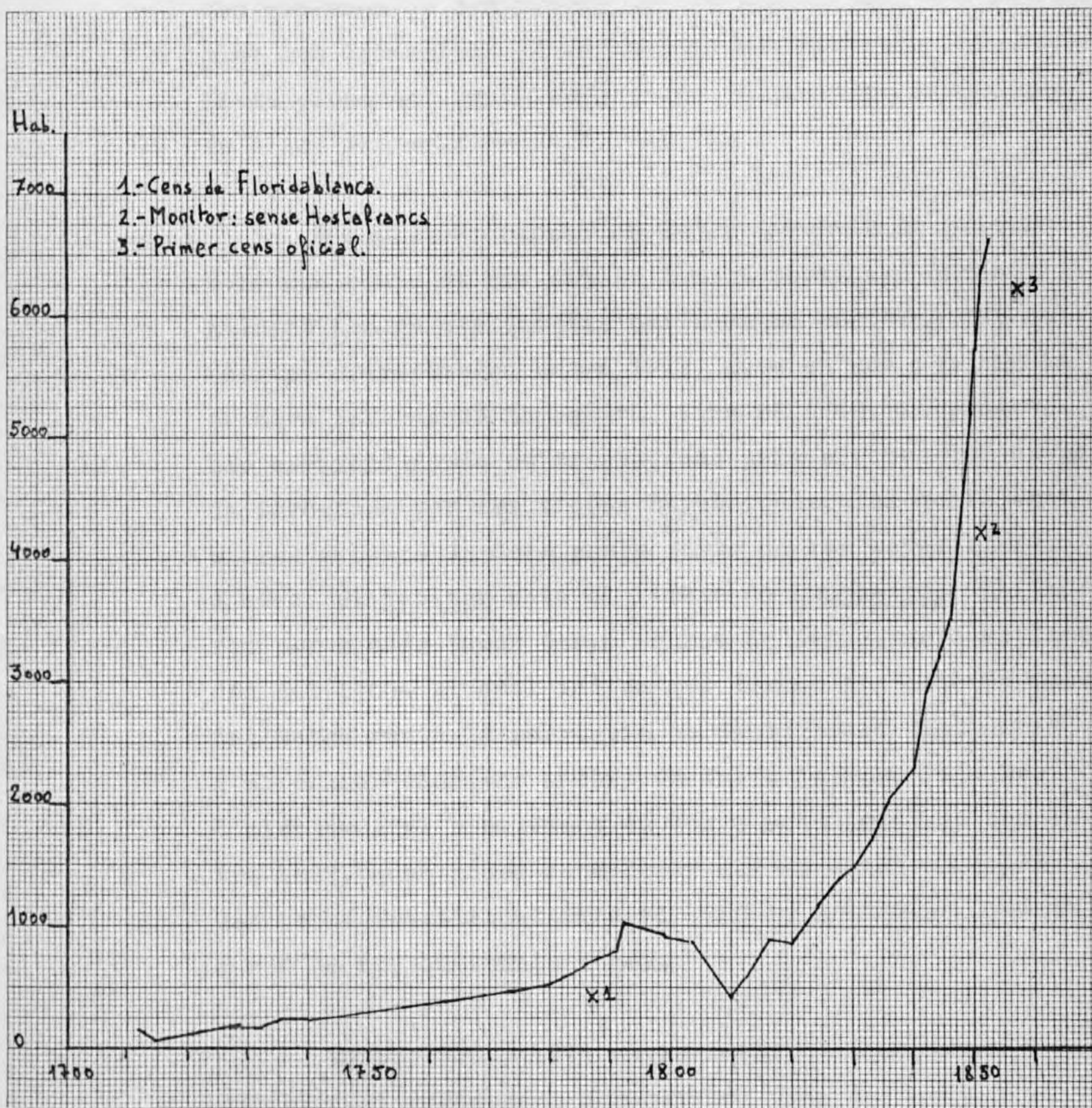
Gràfica nº 1.- (continuació)

anys	adults	pàrvuls	població total	veïns o focs	cases	Font
1887			19.105		2.476	Cens Oficial
...						
1897			25.085		3.344	Cens Oficial (Dº VII: 76.294 hab.)
1898			27.116			A.E.C.B.
...						
1900			28.186		2.767	Cens Oficial (Dº VII: 80.456 hab.)
...						
1904			28.138			A.E.C.B.
1905			28.132		6.103	A.E.C.B. (Dº VII: 86.361 hab.)
...						
1910			31.601		6.799	A.E.C.B. (Dº VII: 102.021 hab.)
...						
1915			34.436			A.E.C.B. (Dº VII: 110.146 hab.)
...						
1920			44.476			A.E.C.B. (Dº VII: 133.562 hab.)
...						
1930			70.314		4.226	Cens Oficial (Dº VII: 115.809 hab.)
...						
1945			89.781			Padró Municipal (Dº VII: 110.197 hab.)
...						
1960			98.531			Cens Oficial (Dº VII: 116.802 hab.)
...						
1965			100.617			Padró Municipal (Dº VII: 117.720)
...						
1970			104.681			Cens Oficial (Dº VII: 121.280 hab.)
...						
1974			109.239			Padró Municipal (Dº VII: 125.086 hab.)

que fa a la població Sants sol ésser comptat amb Barcelona; així encara en els recomptes de començament del segle XVIII, al Cathaluña numerada en sos termes, en sas casas y personas de 1719 a la descripció del terme de Barcelona hi trobem: "I si enclou ab lo terme de Barcelona lo Terme de Sans..." (6). A aquesta obra d'Iglésies entre les nou estadístiques que transcriu Sants només hi apareix en una del 1718 amb 28 cases, és tot.

Els llibres de comunió que va trobar el primer rector de Sants, mossén Casanovas comencen de donar les seves dades, més o menys segures a partir del 1712 i amb una certa periodicitat, molt més acusada, és clar, els anys més acostats a la redacció del Monitor -entre 1840 i 1851 només hi manquen tres anys-. Per refermar el caracter d'orientació general vàlida a la gràfica primera, on hem dibuixat l'evolució demogràfica pre-censual, hem apuntat tres dades que considerem més segures; el cens del comte de Floridablanca de 1787, el manuscrit del qual vem consultar personalment a la biblioteca de Palacio a Madrid entre els fons de Zamora (7), i que dona l'estat complet de població per aquest any; el recompte que per al 1851, l'any mateix de la redacció fa el propi Monitor, tot desglosant les dades referents a Sants estricte -possiblement hi manquen les dades de la Bordeta de baix, com indica ell mateix en altre lloc- de les que ell anomena de San Beltrán, referint-se ben segur exclusivament a "les barraquetes" d'Hostafrancs", com ja demostrarem en el treball d'Hostafrancs; finalment

Gràfica nº 1.- Evolució de la població de Sants a l'època precensal.

hi hem afegit la primera dada censal, per bé que som conscients de que aquest primer cens de 1857 tingué molts errors, prou per a haver-se de refer tres anys més tard. Aquestes tres dades diferents ofereixen així com una mena de contrapunt que em sembla que, tot corregint les dimensions de les altres informacions, les confirma plenament en la seva evolució general, encara que, és clar, amb molt menys de detall.

D'aquesta evolució em podem observar de primer tota una etapa de creixement lent i sostingut durant gairebé les quatre quintes parts de la centúria del set-cents. Efectivament entre 1712, data en que posseim la primera informació homogènia, fins al 1780, la progressió creixent només és trasbalsada pels efectes del setge de Barcelona per les tropes borbòniques, les quals establiren a Sants un dels punts forts de les seves línies d'atac. El Monitor cita el llibre de Desposoris de 1715, fet per mossén Ramon Donyó -curat de Santa Maria de Sants des del 1709- el qual indica que durant els catorze mesos del setge restà la parròquia de Sants "sens habitants" i el primer casament anotat és del 4 de març (8). Des d'aleshores el creixement és força sostingut, ja que entre 1772, quan podem considerar que ha estat assolida una certa estabilitat fins al 1780 la població augmentà a raó de 6,7 habitants l'any.

Entre 1780 i 1799 es produeix una acceleració notable del creixement demogràfic. Crec que no podem donar cap importància a la punta de 1792 donat el valor

relatiu de les dades amb que treballem i més sense haver pogut consultar els llibres originals. Efectivament, en aquest període el creixement anual és més acusat arribant a representar un 4%. Coincideix amb l'època de floriment dels prats d'indianes, com hem vista abans, per tant podríem gosar a pensar que suposa un primer període d'arribada de població rural catalana a treballar en la manufactura incipient; per tant la primera entrada d'una població treballadora de característiques diferents de la que hi havia fins llavors. Ja hem vist com en aquest període Joan Mas informava (9) del creixement: "... este pueblo ha crecido visiblemente despues que se ha hecho la Carretera Real, pues quasi todas las casas que se han edificado de diez años a esta parte..." cases a les quals no vivia aquesta població acabada d'arribar ja que com ell mateix especifica més endavant "los colonos o Parceros (lo pasan) con trabajos y los Arrendatarios en dinero con atraso, los Jornaleros con pobreza...". La feina no hi mancava, confirmant la nostra hipòtesi: "Nadie sale del Pueblo y todos se ocupan en él... Nadie vive ocioso", però l'únic indicatiu de canvi -llevat de l'aparició mateixa dels prats que ja hem assenyalat- es detecta quan diu: "... de algunos años a esta parte excede el lujo a la riqueza del pueblo particularment en ambos sexos por lo respectivo a las redecillas y al calzado de medias y zapatos en los dias de fiesta". Tot el demás ens indica tan sols el ritme de vida encara set-centista: "Las gentes acomodadas y aún sus operarios y criados comen olla y aguisado de carne los mas de los dias a la comida, por la noche ver-

... duras...", per tant sembla que encara no ha arribat la segregació espacial que serà la característica de l'era industrial.

Aquest període de creixement fou estroncat completament per la guerra del francès i fins al 1816 no tornà a assolir-se la ratlla dels nou-cents habitants -feligresos seria el mot correcte possiblement-. Un nou període de creixement és detecta des d'aquest any i fins al 1840, data força significativa en l'evolució santsenca. Efectivament, durant aquests vint-i-quatre anys és recuperat i superat encara el ritme de finals del set-cents, tot assolint-se un creixement anual del 6 % en les xifres generals; és un període encara marcat pels guanys agrícoles en expansió i només torbat per un atac del còlera el 1834 i per la visita, sembla que incruenta, de la carlinada la vetlla de nadal de 1837. És clar també, que el tràfec de la carretera no n'és alié a aquesta expansió, que hauria seguit essent la normal si no s'haguéssin produït els canvis a que ja ens hem referit mantes vegades.

Efectivament, 1840 suposà un gran tombat en la història de Sants i l'evolució demogràfica no fa més que reflexar-ho de manera fidel; canvis que duren ja tot al llarg del període pre-censal que recull la gràfica que comentem. L'índex de creixement anual ha més que doblat el del període anterior, assolint una mitjana del 13% tot aquest temps que va des dels primers treballs d'instal·lació del "vapor vell" fins a la primera ampliació

de "La España Industrial". El total de la població de la parròquia en resulta triplicat, el que suposa de manera clara l'arribada del segon gran contingent de població rural einmigrada; abans ja hem comentat la frase següent del Monitor: "Ara la majoria dels vinguts de nou son per treballar en los vapors". (10); més endavant n'examinarem les característiques socio-professionals, però ara podem veure una mostra no representativa, és clar, que ens ofereix l'origen d'una part dels habitants de Sants en un moment d'aquest període, gairebé a la seva meitat. Es tracta de la llista dels 757 casats que hi havia a Sants el 1846, a la qual ja hem fet referència d'altres vegades (11), el 19% només dels habitants de la parròquia d'aquell any, poca cosa si voleu, però l'única que tenim. De totes maneres la considero força interessant pel gran nombre d'inmigrats que dóna, ja que els nou vinguts o venien casats o encara no havien tingut massa temps d'esposar-se, per tant la inmigració devia ésser encara més forta. D'aquesta llista en hi ha 15 que no diuen d'on són i alguns pobles han estat de mal localitzar per la vacil·lació toponímica, crec, però que els he pogut localitzar a tots (12), és a dir, que encara hi hem de descomptar un 2,0% d'aquest llistat. Dels restants doncs, la majoria són de la regió primera (58,5%), dels quals un 21,6% són de Sants o Hostafrancs i un 27,5 dels demés municipals del pla -seixanta són de Barcelona ciutat. el Baix Llobregat n'és la segona comarca destacada amb un 4,6%, però en el conjunt de Catalunya figura un tercer lloc, ja que és sobrepassada pel Tarragonès amb un

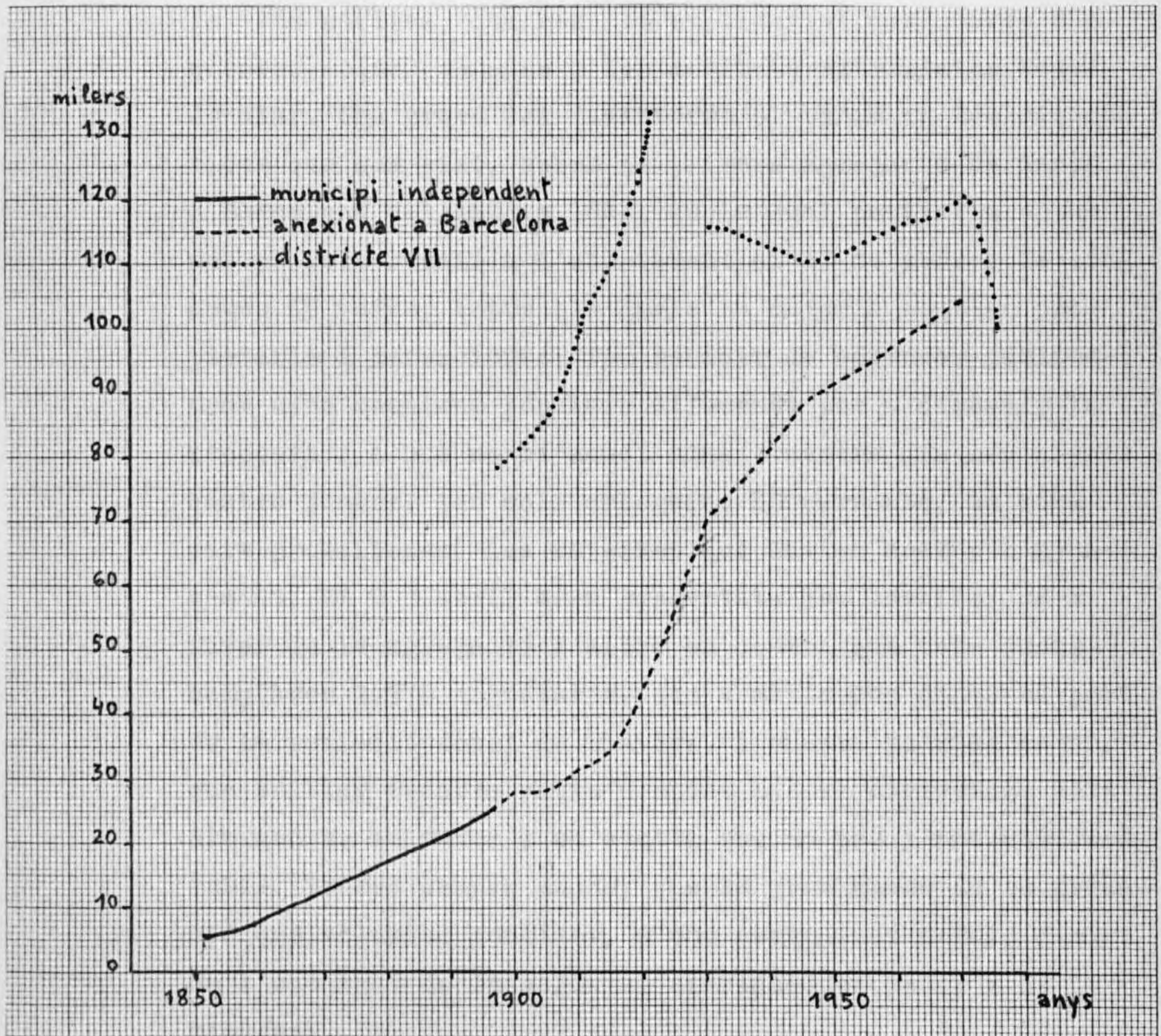
5,3 % -bàsicament 14 de Tarragona i 10 de Torredembarra, on ja hem vist que els Santomà hi tenien certs lligams-. Seguidament l'Urgell i la Segarra juntes- pensem que llavors encara no existia el canal que ha individualitzat l'Urgell -aportaven un 5,2%, més abundant però de la part d'Urgell- entre aquests hi deu haver la família Corrades, els formadors del barri d'Hostafrancs de qui ja parlarem en altre lloc (13)-. A continuació vindria el Ripollès si fóra certa l'atribució que he fet de vint-i-un habitants d'escatllar al poble de Catllar, de l'alta conca del Ter, sota Setcases, on avui només resta el santuari de la Mare de Déu del Catllar, i d'on són originaris la família Descatllar; si fóra certa aquesta atribució hauriem de suposar que va ésser gairebé tot el poble el que va baixar a Sants! Podrien però ésser de Catllar de Gaià amb el que el Tarragonès assoliria encara major importància. Segueixen ja dues comarques amb un 2,2% del total, el Vallès Occidental i el Baix Camp, destacant deu reusencs i sis terrassencs, ambdues viles industrials. Finalment amb el 2,1% apareix la comarca de l'Anoia, el que, malgrat que els pobles d'origen són força dispersos per la comarca, confirmaria un xic la idea de que els Muntadas portaren alguns treballadors d'Igualada, d'on provenien ells (14). Les demás aportacions tenen poca importància, hom pot destacar, però, un 1,3% d'origen dels Països Catalans, només dos aragonesos! i, en canvi un 1,8% de la resta de l'Estat espanyol i un 1,2% d'estrangers; entre aquests darrers destaquen tres napolitans, i cinc francesos, un que diunque vé de França, sense especificar, un de Lió i dos de Mont-

peller, que potser podria ésser un Cros; l'altre no indica que sigui estranger, però vé d'Angostrina, a l'Alta Cerdanya, el que demostra la vinculació estreta que encara hi havia. Veiem ben clar com fins i tot amb unes poques dades segueix vigent el prolema que ja detectara Vilà i Valentí: "... un dels problemes fonamentals que es plantegen és el de l'origen d'aquesta considerable massa laboral". (15); quan podem localitzar algú és dels que forma part de l'élite industrial. De totes maneres aquesta primera aproximació confirma sembla la hipotesi que a aquest mateix lloc féu Vilà sobre l'origen industrial també de la primera mà d'obra industrial barcelonina; efectivament, les viles del pla de Barcelona i del corredor del Llobregat són les que proporcionen més habitants, llevat de casos extrems. Si més no, crida l'atenció el baix percentatge de població originària de les regions de Tortosa, Girona i Tremp en aquestes dades; només en contrasta el contingent d'habitants procedent de comarques rurals com l'Urgell i la Segarra, d'una banda -que aquí podria considerar-se que graviten en certa forma sobre Igualada on trobarien l'esquer per baixar cap a "La España"- i del Tarragonès, per l'altra.

Això i el quadre 1, il.lustren, doncs, prou bé l'evolució aproximada de la població general sentença, fins que arribem a l'etapa dels censos oficials. Malgrat les observacions que comentàvem més amunt del rector de Sants, ens ofereixen sempre una garantia més gran respecte al seu ajustament a l'evolució real, sobretot, els cinc primers censos, que corresponen

encara a l'època de municipi independent, que queda reflexada clarament en el quadre 2.

En aquesta gràfica podem diferenciar també tot un seguit d'etapes diferents. De primer, de 1857 a 1900, on segueix bàsicament un creixement similar, més alt en xifres absolutes (498,7 habitants l'any), però menor, és clar, en xifres relatives (7,4% anual). De totes maneres el creixement és tan elevat gairebé com a l'època anterior de la primera industrialització, encara que aparentment no ho sembli pel canvi d'escala que hi ha entre ambdues gràfiques. Aquest mateix canvi d'escala és un signe de l'engrandiment de Sants què amb uns seixanta anys de funcionament de les seves indústries arribà al començament del nou-cents convertit ja en un nucli de prop de trenta mil habitants, que en el moment de l'anexió només era superat demogràficament pels altres dos municipis industrials del pla de Barcelona: Gràcia i Sant Martí de Provençals; i, en canvi, estava molt per davant dels altres municipis veïns l'Hospitalet -que el 1900 tenia 4.948 habitants- i el Prat -amb 2.804-. D'aquest mateix període són algunes dades que ens mostren fins a quin punt arriba el desconeixement, i el menysteniment per tant, respecte a les classes populars. Efectivament, a les actes municipals de 1870, del 5 d'octubre exactament, trobem una llista d'electors de Sants per carrers, de la qual no n'hem cartografiat els resultats donada la migradesa de les informacions. El que és interessant de reflexionar és que malgrat que és l'època de sufragi universal, que fou instaurat el 1868

Gràfica nº 2.- Evolució de la població de Sants de 1851 a 1970.

i durà fins a la Restauració, els electors santsencs només eren 2.258!, en torn al 18% dels habitants que devia tenir llavors el municipi, Pel 1889 ja hem vist en un altre lloc la llista d'electors per al senat, reinstaurat el vot censitari, que ocupava només a 96 ciutadans de Sants, triats en funció de llur contribució territorial. Una prova ben clara de la marginació de les classes populars de la vida pública, que ben pot explicar el desinterés d'aquestes moltes vegades o les actituds extremistes també, és clar. Una prova del desinterés el tenim en les discussions que hem vist, sobre la primera agregació de Sants a Barcelona del 1883 a 1884, en la qual participaren en una primera reunió a l'ajuntament el 17 de febrer de 1883 només 65 veïns, entre els quals la majoria semblen propietaris i comerciants; fou decidit de convocar públicament cinc reunions populars diferents per a discutir la proposta i a una no hi acudí ningú, mentre que les altres quatre juntes, tan sols aplegaren 80 persones, en bona part probablement les mateixes que havien anat a l'ajuntament. El 9 d'abril eren presentats dos escrits, un a favor de la agregació l'altre en contra que tots junts comptàven 3,579 signatures, com a màxim una cinquena part de la població total de llavors, i encara podríem pensar que en llur recapta havia comptat més el caciquisme dels dirigents, en favor i en contra que no pas l'interès veritable. Trobem sempre doncs, que la gran massa de la població que voldríem conèixer, s'ens escapa, es defuig dintre de l'anonimat de la majoria, apartada del poder i de la riquesa.

01.02.- L'ELEMENT DEMOGRÀFIC QUANTITATIU ALS TEMPS MODERNS

L'agregació fou consumada, voluntàriament primer per un període d'un any (1883-84), obligatòriament després el 1897, juntament amb d'altres municipis del pla. Sants fonia els seus gairebé trenta mil habitants dintre de la capital que amb el concurs d'aquestes poblacions esdevingué mig milionària. Sense que aquest fet jurídic que ja hem comentat abans tingués cap influència en la marxa general de la vida santsenca, sobretot en la de les classes populars, Sants afrontà entre 1900 i 1915 un període d'un cert estancament demogràfic, possiblement per causa de la crisi econòmica del començament del nou-cents, que paralitzà força els negocis catalans; només la guerra europea tornà a animar els negocis altre cop i de manera espectacular. Durant aquests primers quinze anys del segle nou el creixement en xifres absolutes fou més o menys semblant al de l'època anterior (416,6 habitants l'any), però percentualment resultava molt inferior (1,4%), el més baix fins a aquell moment.

A partir del 1915 la revifalla dels negocis aportà una altra empenta forta al creixement de Sants, aquesta vegada amb l'arribada de contingents forts d'in-

... migrants procedents de regions cada cop més allunyades de Catalunya; aquest corrent fou reforçat com és sabut per la política d'obres públiques de la primera dictadura, que, com ja hem vist, a Sants suposà l'obra del metro i l'urbanització de la plaça d'Espanya i l'exposició del 29. En quize anys la població fou doblada, amb un creixement absolut extraordinari (2.391,8 habitants l'any), el més gran de tota la seva història, que suposà un percentatge de creixement del 7% anual. El 1930, quan Barcelona sobrepassà el milió d'habitants, tot i esdevenint la primera ciutat de l'Estat, Sants arribava al llindar dels 70.000 habitants, esdevenint també la "barriada" populosa com fou més coneguda; pocs espais lliures hem vist que restaven ja llavors per a edificar i el creixement, que proseguí serà fet a partir de la densificació progressiva, més important com major era la centralitat que anava adquirint.

Els quaranta anys posteriors, dels quals convendria descomptar els primers deu fins a la desfeta del 39, ja que Sants, com Barcelona i Catalunya seguí una trajectòria ben contradictòria en una època i altra, el creixement experimentat fou d'aquest tipus, de densificació. Densificació un xic natural a tota gran ciutat i a Sants, com hem vist, esperonada per algunes grans operacions puntuals: avinguda de Madrid, primer cinturó, estació de ferroviària. Entre 1930 i 1970 el creixement ha estat força important. La primera etapa que acabem al padró de 1945 (16) no pot considerar-se de cap manera com de creixement continuat, malgrat que la gràfica segueixi

... la ratlla contínua; el creixement anual serien 1.297 habitants l'any, un 1,8%, sinò fos que la guerra en trasbalsà el ritme, accelerant-lo de primer, donant després la gran buidada i l'onada subsegüent de nous vinguts a la recerca d'una nova estabilitat, difícil en temps difícils.

La segona etapa fou inaugurada el 1945, any de la pau mundial amb la derrota del feixisme a Europa, llevat de l'Estat espanyol, amb el nomenament d'alcalde de Barcelona del director de "La España Industrial"; els treballadors de la fàbrica li dugueren un "bastón de mando" -suposo que sense ironia, no eren temps d'ironies- com a obsequi i a la plaça de Sant Jaume. La població del barri segueix creixent en xifres absolutes (596 habitants l'any) i relatives (només el 0,6% anual), mentre que el districte VII es mantenia estacionari; Sants duia doncs tot el pes del creixement del districte. En el darrer període, si podem suposar que la minva del districte és igual que per Sants -possiblement sigui més gran ja que havia començat la renovació d'Hostafrancs amb un augment de població segur-, podem calcular una minva anual del 3,6%. El 1970, doncs, Sants i el districte VII havien assolit llur màxim demogràfic. Entre 1970 i 1975 havien arribat al districte només un 3,1 % dels habitants, essent un 56,7% nats al barri o, si més no a Barcelona, i un altre 28,2% havien arribat abans de 1960, l'inici de les grans immigracions a Barcelona. Una població, doncs, assentada i estable, amb tendència, en tot cas, a la minva. Un gran nombre d'ha-

bitants anònims, apartats sempre de la seva pròpia història i que s'han d'enfrontar ara a una renovació important, menada com sempre des de fora, impulsada pels que tenen interessos locals, els pocs grans i coneguts, que fan de tota la resta, podriem dir avui de tota la població de Sants, dirigits i subjectes pacients. Cal, però que maldem d'aclarir més la composició exacta d'aquesta resta, que suposem avui els 99.194 habitants del districte VII, amb ben poques excepcions.

Els quadres 2, 3 i 4 no són sinó ampliacions d'aquesta evolució general que hem analitzat fins ara, que ens han ajudat força a l'anàlisi, i les dades bàsiques dels quals són reflexades a la gràfica 3. Els quadres contenen a més la relació de la població-superfície, que lògicament segueix la mateixa evolució i que ens dona densitats superiors a la mitjana de 1970 als sectors de Collblanc (408,1 habitants per ha), del nucli antic de Santa Maria de Sants (404,7) i de la riera de Tena (392,4). Contenen a més el detall del creixement absolut anual per períodes, que la gràfica expresa ella mateixa de manera més clara i tot i, finalment, dades per a 1844 per barris procedents d'un manuscrit de l'Arxiu Històric de Sants.(17) que permeten un contrapunt amb les de 1898 (18) ja que han pogut desglossar-se els barris, entre els quals, com he vist, a la llarga hi ha massa variacions.

Les dades de barri de districte, que en bona part si que coincideixen amb els de l'antic municipi

Quadre nº 2.- La població de Sants per barris el 1844, 1898 i 1930.

barris	superfície (Ha)	1844		1898		increment hab./any
		hab.	hab./Ha	hab.	hab./Ha	
1 ^{er}	26,81	764	28,4	3.829	149,8	56,7
2 ^{on}	68,80	242	3,5	10.135	147,3	183,2
3 ^{er}	72,12	1.218	16,8	4.148	57,5	54,2
4 ^{rt}	474,01	625	1,3	9.004	18,9	155,1
	641,74	2.849	4,4	27.116	42,2	449,3

barris	superfície (Ha)	1930	
		hab.	hab./Ha
5. Sta. M ^a de Sants	27,80	8.259	297,0
6. España Industrial	32,20	13.504	419,3
7. Magòria	37,60	7.409	197,0
8. Collblanc	74,00	19.329	261,2
9. Tena	86,60	21.813	251,8
	258,20	70.314	272,3

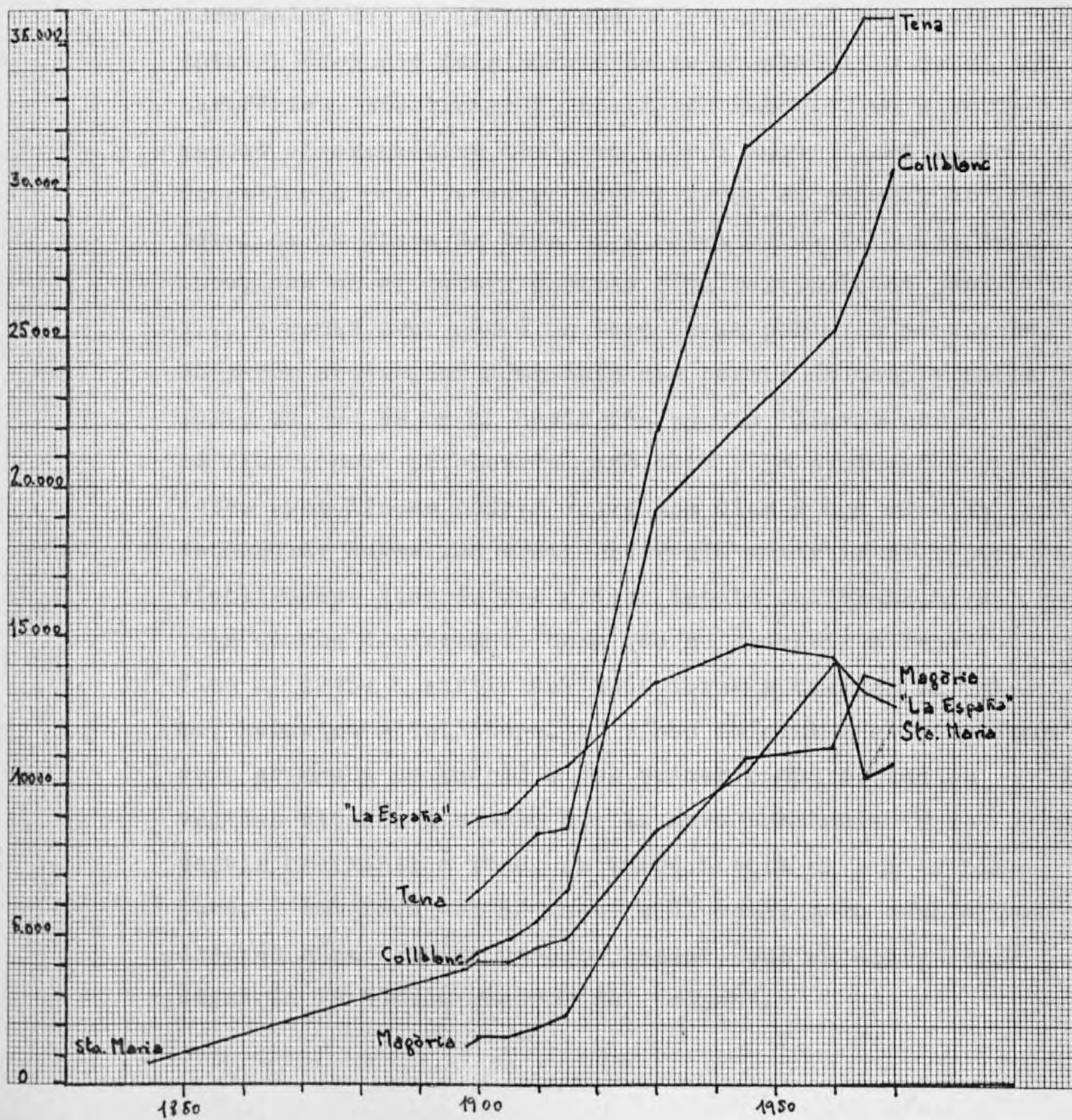
Quadre nº 3.- La població de Sants per barris de 1898 a 1915.

barris	superfície (Ha)	1898		1900		1905		1910		1915		increment hab./any
		hab.	hab./Ha	hab.	hab./Ha	hab.	hab./Ha	hab.	hab./Ha	hab.	hab./Ha	
1 ^{er}	26,81	3.829	142,8	4.020	149,9	4.163	155,2	4.609	171,9	4.979	185,7	67,6
2 ^{on}	31,76	8.758	275,7	8.958	282,0	9.109	286,8	10.133	319,0	10.639	334,9	110,6
3 ^{er}	72,12	4.148	57,5	4.474	62,0	4.842	67,1	5.455	75,6	6.436	89,2	134,5
4 ^{tt}	58,92	6.194	105,1	6.452	109,5	7.469	126,7	8.415	142,8	8.510	144,4	136,2
Magòria	37,04	1.377	37,1	1.624	43,8	1.620	43,7	1.825	49,2	2.329	62,8	56,0
Marina	36,45	2.449	67,1	2.109	57,8	646	17,7	709	19,4	851	23,3	- 94,0
Arsenal	378,64	361	0,9	501	1,3	283	0,7	455	1,2	692	1,8	19,4
	641,74	27.116	42,2	28.138	43,8	28.132	43,8	31.601	49,2	34.436	53,6	430,5

Quadre nº 4.- La població de Sants per barris de 1945 a 1970.

BARRIS	1945		1960		1965		1970		INCREMENT (hab./any)			
	hab.	hab/Ha	hab.	hab/Ha	hab.	hab/Ha	hab.	hab/Ha	1945-70	1930-45	1930-70	
3. España Industrial	37,70	14.748	391,1	14.214	377,0	13.196	350,0	12.773	338,8	- 79,0	82,9	- 48,7
4. Magòria	35,33	10.876	307,8	11.240	318,1	13.686	387,3	13.344	377,6	98,7	231,1	395,6
5. Collblanc	75,13	22.358	297,5	25.030	333,1	27.792	369,9	30.666	408,1	332,3	201,9	755,8
6. Tena	91,03	31.548	346,5	33.957	373,0	35.741	392,6	35.723	392,7	167,0	649,0	927,3
7. Sta. Mª de Sants	30,08	10.251	340,8	14.090	468,1	10.202	337,1	10.365	404,7	76,9	132,8	261,0
	269,27	89.781	325,9	98.531	365,9	100.617	373,6	104.607	388,7	596,0	1.297,8	2.291,1

Gràfica nº 3.- Ev olució de la població dels barris administra-
tius de Sants de 1851 a 1970.

-llevat sempre del sector de Marina- mostren una gran matització a l'evolució general que acabem d'estudiar. Els cinc barris comencen coincidint en remarcar l'estancament que assenyalaven en els primers anys del nou-cents. A partir de 1915 si és cert que tots creixen, com havíem vist que era la tònica general, encanvi podem assenyalar des de llavors una diferenciació ben clara entre l'evolució dels barris de casc antic i la dels perifèrics. Efectivament, Collblanc sobretot ha experimentat el creixement més gran havent multiplicat la seva població per 7,4 entre 1898 i 1970; el segueix el barri de la riera de Tena, a l'altra banda de la carretera, que en el mateix període l'ha multiplicada per 5,7, i conté avui més d'un terç de la població santsenca. El major creixement d'aquests dos barris és completament lògic ja que és on hi havia més espais lliures per a edificar, però si observem amb detall la evolució de totes dues línees podrem veure com dins d'una mateixa tendència, segueixen trets diferents a partir de 1930; efectivament després del primer impuls Collblanc alenteix el seu creixement, cosa que no succeeix a Tena fins al 1945; a partir del 1960 torna a créixer el ritme, sobretot a Collblanc, on s'han iniciat les operacions de l'avinguda de Madrid i del primer cinturó, tantes vegades citades i sembla que la seva tendència és de seguir creixent; a Tena, on també afectà el primer cinturó, l'estirada del 60 també s'hi nota, però sembla que després s'ha iniciat un estancament, que en aquest cas seguiria la tònica general del conjunt.

Entre els barris del casc antic també notem dos tipus d'evolució diferent. D'una banda trobem el barri de "La España Industrial" -que potser seria el més dens si hi descomptéssim l'espai ocupat per infraestructures com els solars de la fàbrica i de l'estació- que dintre d'una línia general de creixement, presenta una clara estabilització a tot el llarg del període, sobretot a partir del 1930, estabilització que el 1960 es convertí en devallada. Els altres dos barris, en canvi, Santa Maria i Magòria s'ajusten més al creixement, per bé que el primer el 1965 presenta ja una devallada que es confirma el 1970 i que deu ésser deguda al seu major envelliment. Magòria, per altra banda, presenta entre 1960 i 1965, un creixement més viu, en relació també a la urbanització de l'avinguda de Madrid, aquí anomenada ja carrer Berlin i, encara més la del sector fronterer a l'operació cortsenca de Numància-travessera de les Corts.

01.03- L'ELEMENT QUALITATIU: LA FORMACIÓ DEL PROLETARIAT

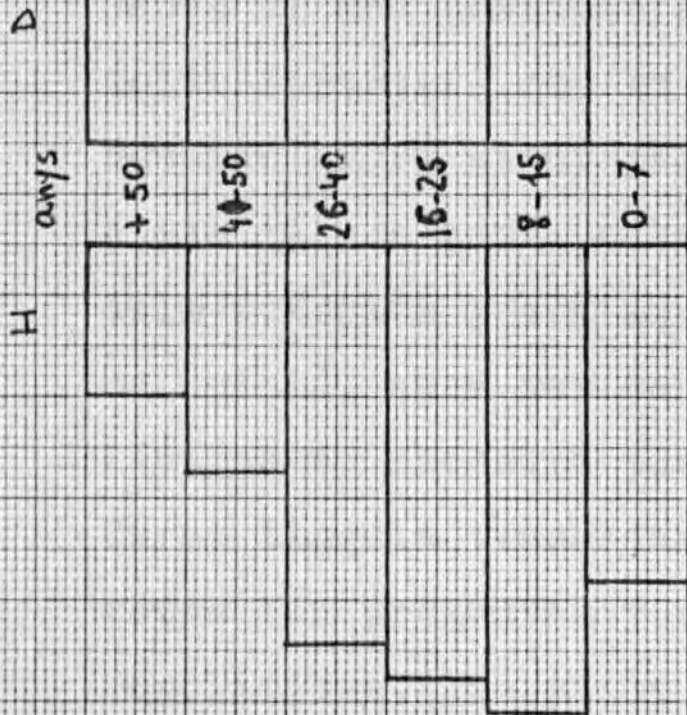
Quan volem conèixer qualitativament una població les dificultats són encara més grans respecte a la fiabilitat de les fonts, sobretot, a la fiabilitat i a la mateixa quantitat de dades que existeixen, que és ínfima o bé està tractada amb prou irregularitat per a fer-ne inútil el seu maneig. Així doncs, ja que no estic interessat en les qüestions pròpiament demogràfiques, sinó en descobrir algunes característiques de la gent que forma la majoria de la població, l'única cosa que faig és una llambregada ràpida a la composició per edats, element molt important en els barris de casc antic subjectes a renovació urbana, i, també, a l'estructura socio-professional, per tal de veure quines eren i són les capes predominants.

La primera informació en aquest sentit és el cens del comte de Floridablanca (7), que com a característica força notable, a més d'un nombre relativament baix d'habitants com hem vist a l'apartat anterior, presenta una dissimetria clara entre la població masculina i femenina, a favor de les dones, cosa normal si vo-

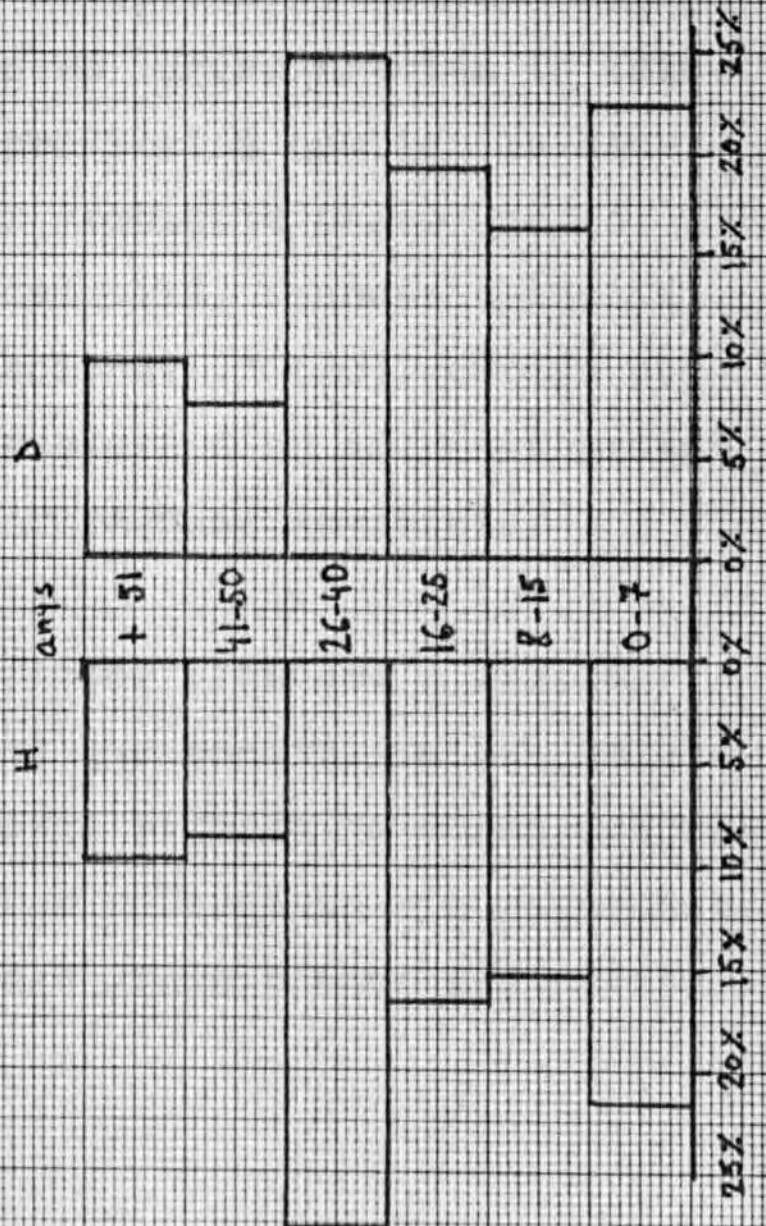
leu, però en unes proporcions exagerades, ja que aquestes representen el 60,1% del total! Per aquest motiu he construït la piràmide en base a tants per cent que eliminen aquest tipus de distorsions. Distorsió curiosa ja que al mateix cens, Barcelona, amb 92.385 hab. tenia un 52,4% de dones, Sant Martí de Provençals municipi també amb prats de 1429 hab. un 47,6% eren dones; els municipis veïns del Prat i l'Hospitalet, de 879 i 1361 hab. respectivament, tenien uns percentatges de població femenina entre 49,3% i 51,1%; és ben inexplicable, doncs, la "feminitat" de Sants. En la gràfica número 4 he reproduït els resultats en forma de piràmide, ja que no és una piràmide autèntica, i he pogut elaborar els mateixos grups d'edats -evidentment poc satisfactoris- però que permeten una comparació de noranta anys. Les dades de 1857 i 1877 provenen dels censos oficials (19) que donen un detall major -no massa, només cinc grups d'edat més- però que permetien l'agrupació similar a la del cens de Floridablanca.

El 1787 les característiques són les que serien d'esperar, amb una població força jove, potser amb una certa influència ja a l'estancament ja que el grup de 0 a 7 anys és més d'un quart inferior al del grup de 8 a 15. Setanta anys més tard, per bé que el lapse de temps és massa llarg, -probablement si cap o molt pocs dels 66 que el 1787 tenien entre 0 i 7 anys era viu encara-, i la població relacionada és molt més gran, havent-se multiplicat per més de quinze, podem observar com s'ha rejuenit altra vegada l'estructura d'edats. Aquest rejueniment, si no ho sabéssim ja per l'evolució que hem estudiat, la relació amb les dades del

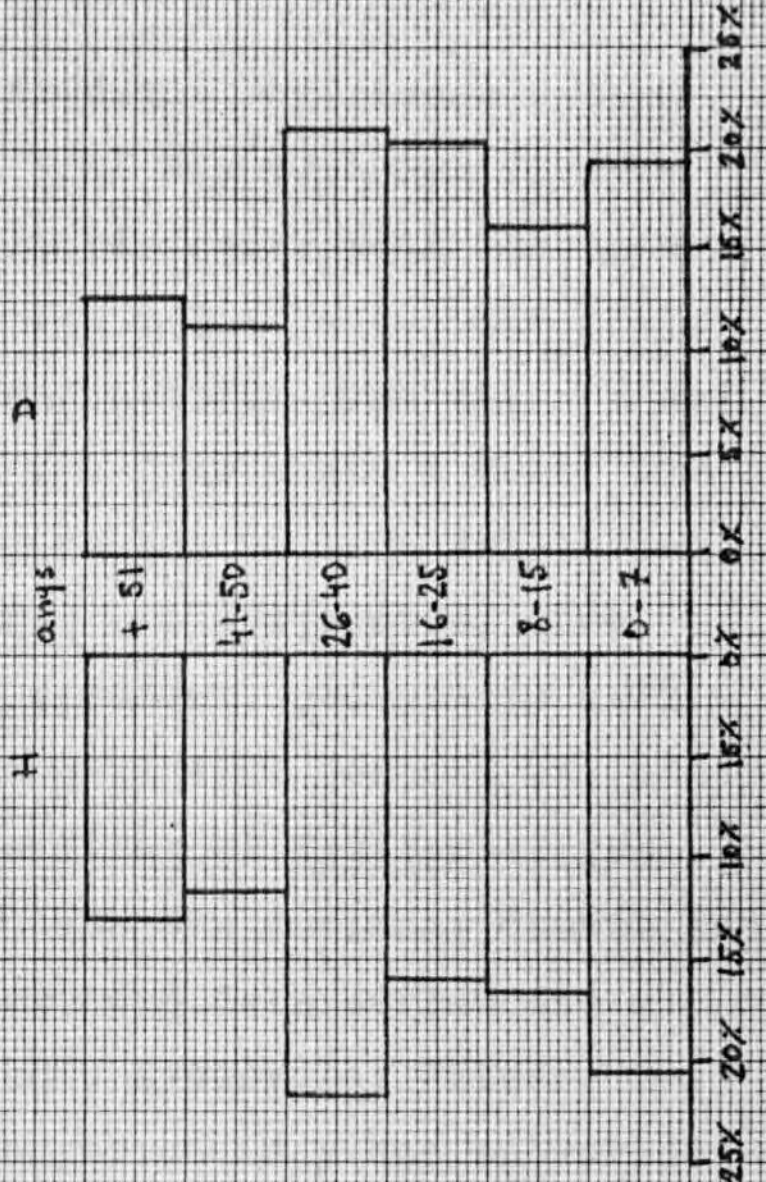
1787

1857

1877

1787 ens indica que ha de ser degut bàsicament a la immigració. El Monitor, del qual hem tret tan de profit tantes vegades, no indica res sobre edat dels parroquians de Sants, sinò és un resum que fa de nois-noies i d'homes-dones, sense que ens indiqui però quan un noi és home ni a partir de quan una noia passa a ésser una dona; l'únic que ens informa és que un terç dels homes i de les dones, més dels homes que d'aquestes, eren nois i noies, indez clar de joventut, poc precís però clar, que confirma les dades del cens. Però, a més d'altres fets ja citats també confirma el Monitor el pes d'aquesta immigració en una dada ben curiosa; donant les instruccions sobre l'administració dels sagraments a Sants al peu possible sucesor, assenyala: "Atenen los molts forasters que ha en la parroquia y que en varios bateigs haurá sigut padrí un Castellá altres un francés ó italiá com tambe haber de catequisar y casar á alguns dels referits y com aqueixos no haguesin entés lo idioma catalá, quem vas veurer precisat á cambiar lo dialéctih es necesari pues per semblants casos que lo Curat tingua traduidas en castellá, francés o italiá todas las preguntas y exortacions..." (20). Curiós cosmopolitisme, que si no es tractara d'un document privat i secret hom pensaria que és propaganda xovinista.

El fet és que, castellana, francesa o italiana -i hem vist a la mateixa font que encara era ben catalana-, aquesta onada immigratòria primera ha donat una nova embranzida demogràfica, ben notoria en els percentatges elevats que assoleixen els grups d'edat més petita.

El grup entre 26 i 40 anys torna a ésser força important, nota positiva de cara a la força del treball, però amb una devallada massa brusca en els grups següents. És una demostració més de l'estadística esbalaifadora feta per Figuerola (21) per a deu anys abans en que l'esperança de vida d'un jornalero home era de 19,59 anys i d'una dona de 27,17 anys. A Sants, per les característiques més rurals podem pensar que les xifres no fossin tan aterrades, com ho confirma l'informe de Font i Mosella (22), però la reducció de les esperances de vida per a la classe treballadora és prou eloqüent en aquesta gràfica simple.

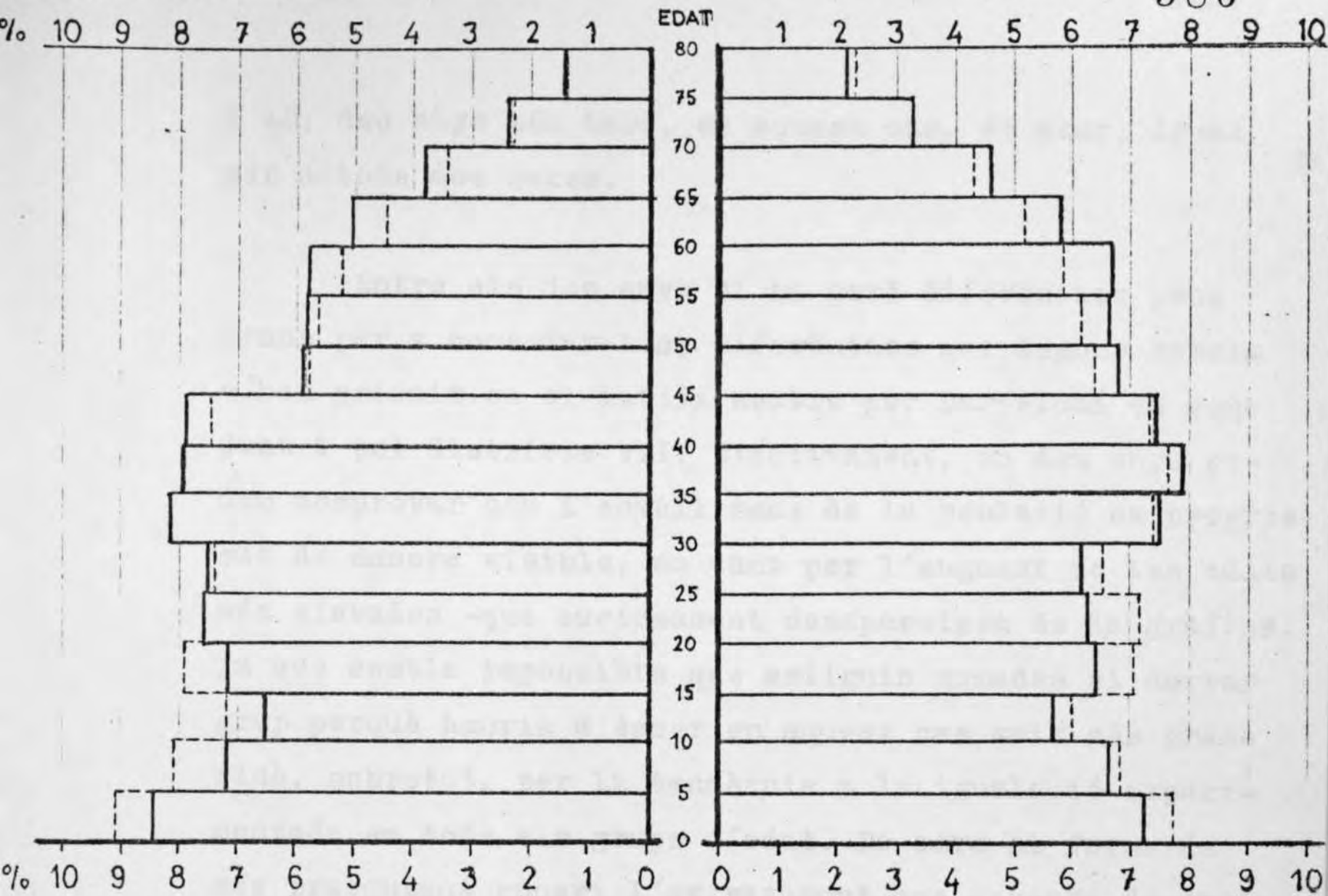
Vint anys més tard, segueixen els percentatges elevats dels grups més joves, però han augmentat també les edats intermèdies, el que suposa ben segur la prosecució de la immigració, sempre d'individus en edat de treballar. La força d'atracció abassegadora de la indústria santsenca reforça aquesta població treballadora, que, per bé que no tant acusadament com vint anys abans, segueix cremant aviat de sa vida les seves forces, tant entre els homes com entre les dones. És això darrer, que segons com podria ésser considerat com una anomalia, un indicatiu clar de l'abundància de treball femení, filadores i minyones, propi de les classes populars de llavors.

El salt que fem ara ens encara més considerable, ja que vistes una mica les condicions de l'evolució ens interessa únicament comprovar la situació actual.

Avui, a l'època de la cibernetica, els censos espanyols són encara més dolents que els de la centúria passada, sobretot, les qüestions qualitatives que són fetes generalment sobre una mostra despreciable -de vegades de només fins el 2% !- pel que he deduit que no val massa la pena d'escarrassar-se gaire en l'afinament d'unes dades que d'entrada ja sabem inútils (23). He pres, doncs, directament les piràmides que elabora l'ajuntament i per a tot el districte, copiades a la gràfica nº 5, també elaborades en percentatges. Recullen més grups d'edat, de cinc en cinc anys fins als 70, i són fetes pel 1965 i el 1975 amb la comparació cada una dels resultats del conjunt de Barcelona.

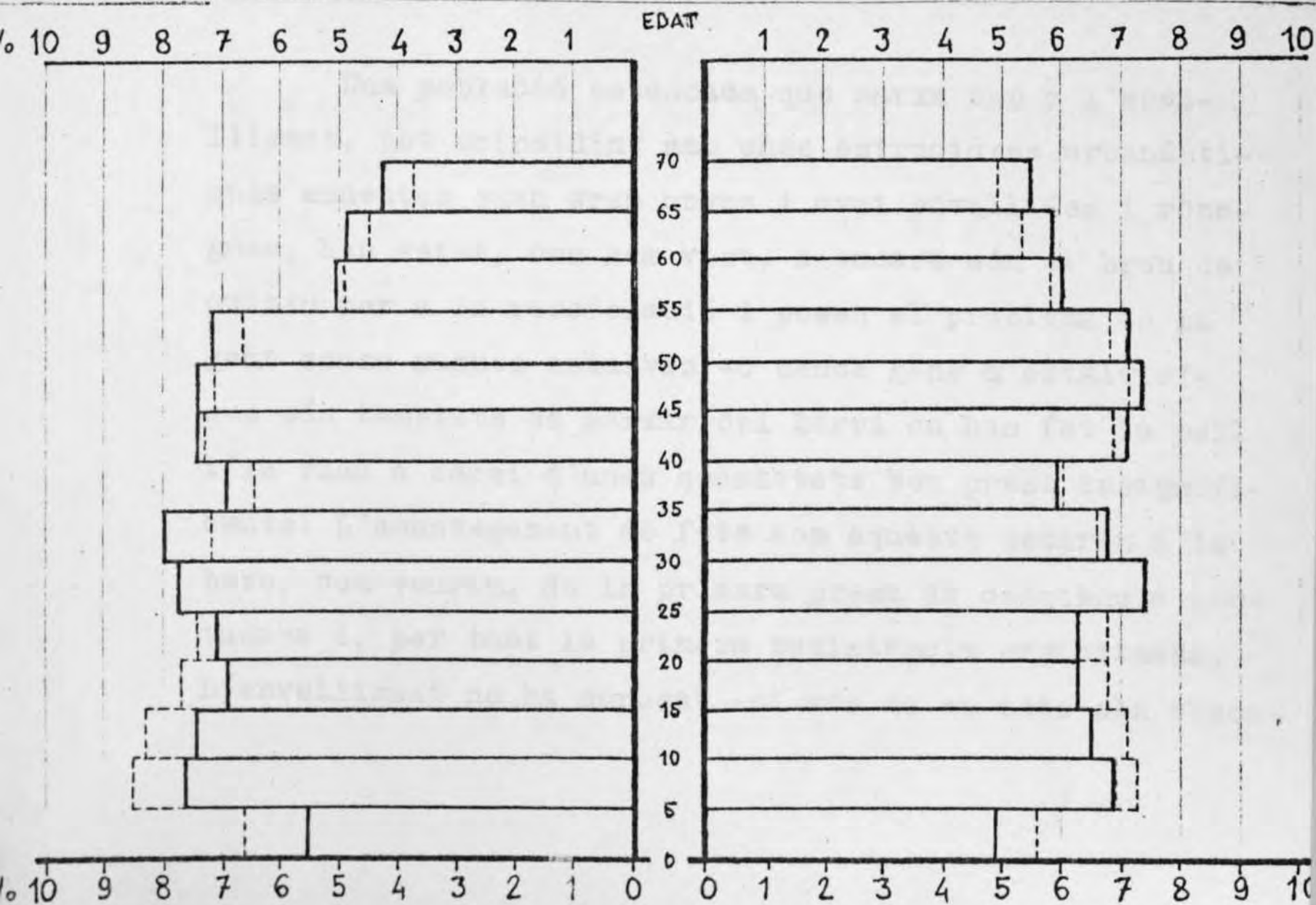
Totes dues són força clares en manifestar un envelliment de la població notable, en ell mateix i en comparació al conjunt barceloní. Efectivament, podem observar com les líneas discontinues que senyalen el total de la ciutat de Barcelona sobrepassen les del districte VII del 30 i 20 anys en avall, segons els casos; com que la piràmide és feta en percentatge, aquestes sortides són compensades per unes minves, també acusades en les edats més grans, sobretot a partir dels 40 anys. L'esperança de vida s'ha eixamplat considerablement respecte de les piràmides anteriors; aquí pot notar-se sobretot la devallada de les baixes de la guerra dels tres anys en els homes a partir dels 45 anys el 1965 i dels 55 el 1975. El mateix podria dir-se del dèficit relatiu de naixements per la mateixa causa encara apreciable entre els 25 i 30 anys el 1965 i entre els 35

HOMES

DONES

i 40, deu anys més tard, en aquest cas, és clar, igual per a tots dos sexes.

Entre els dos anys hi ha però diferències prou grans per a comentar-les, diferències que segons sembla s'han produït en el mateix sentit per Barcelona en conjunt i pel districte VII. Efectivament, en deu anys podem comprovar com l'envelliment de la població ha progressat de manera visible, no tant per l'augment de les edats més elevades -que curiosament desapareixen de la gràfica, ja que sembla impossible que estiguin sumades al darrer grup perquè hauria d'ésser en aquest cas molt més gran- sinò, sobretot, per la tendència a la igualació experimentada en tots els grups d'edat. De cara al futur és més preocupant encara l'estretament que comença de enregistrar-se al capdevall de la base de la piràmide de 1975 que comentem.

Una població estancada que marxa cap a l'envelliment, tot coincidint amb unes estructures urbanístiques modestes quan eren noves i avui envellides i rònegues, han estat, com hem vist, i encara són el brou de cultiu per a la remodelació i posen el problema de la gent sense masses estalvis -o sense gens d'estalvis!- que són temptats de marxar del barri on han fet la pell i la vida a canvi d'unes quantitats ben prest insignificants. L'amuntegament de fets com aquests estaran a la base, com veurem, de la primera presa de consciència ciutadana i, per tant la primera resistència organitzada. L'envelliment no ha suposat -si més no en tots els casos-

una paralització de la vida, ans al contrari; una bona colla d'homes i dones grans, que havien viscut l'experiència extraordinària de la Catalunya autònoma, de la guerra i la post-guerra, han aprofitat la seva jubilació per a tornar a potenciar la vida comunitària, sobretot a partir de la mort del dictador. Un exemple magnífic el trobem en la recreació de l'Ateneu "Sempre avant", en la línia dels ateneus populars d'avantguerra, organismes d'esplai i cultura per a les classes populars, mentre l'ajuntament decidia de cedir edificis i terrenys a tots els barris per a fer uns ateneus populars que encara ningú sap qué seran, un grup de membres de l'antiga junta del "Sempre avant" del 1933-39 -vida ben curta va tenir i ja ha ressucitat, quaranta anys després! es reuniren, llogaren un local al mateix carrer on havia estat -Riego, 38, una botiga modernista de dues plantes, amb pati interior, magnífica- i començaren de treballar. En pocs mesos són quatre-cents socis, sense ajut de cap tipus. Un dels animadors voreja la vuitantena, va fer la guerra aquí, el camp de concentració a Argelés, el maquis a França, el maquis aquí, la presó... i ara jubilat a reviure l'ateneu. Vells sí, però alguns amb ,és empenta que molts dels joves pastats en temps del franquisme, el temps del pollastre, del sis-cents i de la RTVE.

Anem, però, a analitzar les dades d'informació socio-econòmica que hem pogut trobar, que segurament són més poques i més poc fiables encara, però força més interessants. El cens del comte de Floridablanca és ben

poc explícit en aquest sentit: "un cura, 12 labradors, 28 jornaleros, 3 comerciantes". En total, i sobre el conjunt de la població que ja trobem reduït, si creiem aquesta informació -en el sentit si més no de considerar-le tota la veritat- resultaria només una població activa del 10,1%, cosa impossible! Ben definidor és en canvi el fet de que a l'hora de firmar les informacions contingudes al dit cens ni el síndic, Joan Martí, ni els dos regidors, Benet Beca i Miquel Lloveres, ni el batlle, Josep Elies, cap dels quatre no sap signar i ho ha de fer en nom llur el capellà, Francesc Planes. Vet aquí un testimoni clar del predomini de les classes populars a l'època preindustrial, quan ni l'ajuntament sabia d'escriure; és un fet si voleu anecdòtic, però més clar i expressiu que moltes estadístiques.

Hem d'arribar, doncs, al Monitor, per a trobar notícies més detallades i hem de tornar a recórrer a la llista tants cops citada dels casats a la parròquia de Sants el 1846. Prenent-la altre cop com a mostra, hem d'aclarir primer la dificultat d'escatir la naturalesa d'alguns oficis- hi ha 2 "arteros" que per molt que he rebuscat no n'he sabut trobar el desllorigador -i de classificar-ne d'alguna manera d'altres- hi ha, per exemple 3 contrabandistes! on els posarieu? a quin "sector" econòmic? possiblement al comerç, ja que de comerç són indici, però no he gosat de fer-ho. De totes maneres, més que una classificació acadèmicament correcta el que pretenc és de conèixer el pes de les classes populars i això és més senzill. Com ja hem vist, he tret

... d'aquest recompte els comerciants i artesans, per bé que alguns d'ells no en devien ésser gaire de rics. Això fet me surt que un 67,8% dels 757 casats serien homes de classe popular; un 28,9% serien del sector primari -pagesos, hortelans, garbelladors, pastors, pescadors- i un 26,4% del secundari, prop de la meitat del ram tèxtil- teixidors, treballadors dels prats i dels vapors, perxer, blanquejador i un teixidor de pita!- i la resta quasi tots de la construcció -paletes, manobres i treballadors de les rajoleries- restant només 9 treballadors d'una -o varies- fàbriques de vidriol. El 12,5% restant el podem considerar del sector terciari -aquest sector que és un calaix de castre on hi caben des dels bisbes fins a les prostitutes-; sempre, és clar, descomptant els comerciants, als quals ja hem fet referència. Un 3% son servidors públics -serenos, guardies, mossos del comú, celadors, burots, militars- un 7% del transport -camalics, carreters i tartaners- restant un esmolet, vuit pobres i nou gitanos!

És només una mostra, però un xic abans d'iniciar la feina "La España" més dels dos terços de la població eren clarament classe baixa. I devia anar en augment ja que bona part dels dos mil i escaig llocs de treball del tèxtil d'aleshores devia ésser ocupada per habitants del barri, arribant a constituir l'espina dorsal de la societat santsenca, per bé que estigués al marge de qualsevol reconeixement públic ni legal. Apartats del poder i de tot tipus d'activitats creatives o directores, els treballadors iniciaren aquells anys

la lluita per la supervivència i pel seu reconeixement. Per la supervivència i es comprén ben bé; Izard (24) que ha treballat amb els setmanals dels treballadors de "La España", l'empresa més gran i més important, ha assenyalat com des dels primers moments expansius els salaris minven en tost d'augmentar, un 11,3% entre 1849 i 1962! No ens ha d'extranyar, doncs, que el famós conflicte de les selfactines tengui també el seu inici a Sants, a "La España" en concret. Efectivament, en l'erudit recull de Benet i Martí (25) podem llegir, tot citant la correspondència de Mañé i Flaquer: "Algunos trabajadores de la España Industrial se opusieron a que otros ocuparen telares que se les había hecho desocupar: la autoridad quiso intervenir en el asunto y entonces todos desocuparon la fábrica. Orendióse a algunos (unos 50) y como eran de telares mecánicos, todos los tejedores de esta clase de Barcelona y sus alrededores abandonaron las fábricas". Era el 23 de març de 1854 i la vaga s'estengué fins al 3 d'abril, "davant la promesa de les autoritats d'interessar-se en la solució de les qüestions plantejades i, (...), per no convertir-se en inconscients col.laboradors de la reacció carlina". (26). Perquè fins el general O'Donell atacarà el moviment obrer de llavors com a fruit d'un contuberni carlisme-socialisme! -ço que avui agradaria força a la meva amiga Mª Teresa de Borbón Parma!- Aquestes acusacions de relació amb el carlisme s'apoiaren també en un incident registrat a "La España" el 29 de maig de 1855 en que "el jove de 17 anys, treballador de la fàbrica, que havia aprofitat el temps en què els seus companys obrers dinaven per pintar

sobre una peça de teixit una inscripció subversiva. Segons el comunicat oficial de l'alcalde segon de Sants, Vicenç de la S. lat, la inscripció deia: "Viva Carlos VI, muera Espartero y las libertades". (27) No n'era l'única acusació. però, el cònsul de França a Barcelona, Baradère, atribuï els moviments a l'"or de Rússia"! en una carta de l'1 d'agost de 1854, Benet i Marti comenten, amb encert: "Heus ací com apareix, probablement per primera vegada a Catalunya, una acusació contra la classe obrera, que s'anirà repetint en el decurs de la història del moviment de la classe obrera catalana, al llarg dels anys, tant a l'època en què a Rússia hi hagi un règim monàrquic absolutista, com hi era per l'agost de 1854, com quan, a partir del 1917, hi hagi un règim comunista..." (28). El Llibre del Centenari(29), en canvi, en fer-hi al.lusió diu: "La agitació político-social fomentada por la situació política llamada progresista, dió lugar a graves desórdenes". Els progressistes que prohibiren les associacions obreres, que executaren el líder Barceló, acusat del crim de Terrassa, fomentadors del moviment obrer; només els franquistes poden escriure així la història.

Per acabar d'arranjar les coses, durant l'agitat bienni progressista, que registrà dues vagues general, Barcelona, i també Sants, patiren una epidèmia de còlera; els rics deixaven la ciutat, els demás la passaven com podien. Justament aquí s'inicià la política paternalista de "La España" que la definí al llarg dels temps; efectivament, "A pesar de que el pánico cundió entre los trabajadores, la casa no cerró ninguna de las fábricas, y

socorrió a los necesitados en especies y dinero". (30). Quan el còlera del 1865 fou la transformació de la fàbrica en sanatori de que ja hem parlat. Com ha assenyalat recentment Jordi Maluquer (31), les grans empreses fomentaren l'existència de multitud de petites empreses que treballaven per elles en el moment de gran demanda, però que li estalviaven tots els problemes durant les crisis freqüents; "no se trataba por tanto de un agregado de empresas "liliputienses" sumergidas en un marasmo esterilizador, como suele afirmarse, sino de una estructura bien integrada y jerárquicamente organizada en función de las exigencias del tamaño y de la naturaleza del mercado". (32). "La España" seria una d'aquestes grans que podia permetre's el luxe de cuidar els seus treballadors per a assegurar-se majors plusvàlues; de retruc els moviments obrers de les fàbriques grans eren fàcilment reformistes, mentre els obradors més petits moltes vegades bressolaren els moviments revolucionaris. Aquesta política paternalista de "La España", a la qual ja hem fet tot de referències i que expliquem en aquest context, seria la causa d'un cert contentament entre els seus obrers, manifestat els actes d'adhesió repetits a llurs amos i també, en el pes radical del barri durant els primers anys del segle XX.

Però els moviments populars no són exclusivament obrers tampoc. Sembla que Sants seguia força les vicissituds polítiques del vuit-cents espanyol i en tenim testimonis diversos. El Monitor té diverses planes dedicades a les relacions amb la política i amb l'ajuntament

i transcriu fins i tot una homilia especial per als dies d'eleccions municipals en les quals té molta cura d'aparèixer neutral perquè sap que pot sortir qualsevol (33). Sants sembla dels primers en afanyar-se als canvis polítics i, malgrat les dificultats, els treballs del primer ajuntament escollit per sufragi universal, el primer de gener de 1869, s'aplicà amb un cert entusiasme a reformar una mica el poble; el 2 de juny del mateix any l'ajuntament pagà les costes del viatge del regidor Cristòfol Feu a Barcelona per a celebrar la proclamació de la nova construcció -divuit escuts!-. Les esperances populars tornaren a ésser defraudades, com amb Espartero el 1842, com el 1854-55 amb el reformador governador Pascual Madoz. Efectivament, l'any següent foren cridades noves quintes -quan els qui podien pagar amb la quota s'en lliuraven- i el poble, homes i dones es revoltà. El dia 4 d'abril s'alçaren barricades a la carretera, sobre el pont d'En Rabassa, bé davant del portal de "La España", acció immortalitzada en una litografia molt difosa. Però no acabà aquí la bullanga de 1870 a Sants, que si no fou tan "sonada" com a Gràcia, si que suposà també l'incendi i destrossa de ca la vila i l'assassinat del batlle segon Gabriel Carbonell, mentre el batlle, Gaspar Rosés era ferit, desapareixent de l'escena per molt de temps. D'aquesta feta prové la desaparició de les actes municipals anteriors al 1870, llevat del període octubre 1868 - març 1870, com ja hem explicat més amunt.

Per acabar el quatre vuitcentista només dues notícies individuals. L'una l'assistència al congrés obrer de

1881 que constituí la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola, d'un delegat de Sants, que era d'origen immigrant -recordem que és el moment de la segona arribada de població immigrant, i ara d'una àrea ja molt més àmplia- que ocupà la presidència, i que hagué de deixar-la a un catalano-parlant per tal de facilitar la discussió d'una ponència (34). Un representant, doncs, del moviment obrer més radical, anarquitzant, sorgit d'entre la mà d'obra acabada d'arribar i fermentada en les petites empreses sotmeses als pitjors tractes pel sistema.

L'altra notícia fa referència a un dels pocs protagonistes del moviment obrer santsenc que poden ésser individualitzats; es tracta d'un altre anarquista -o, si més no acusat d'ésser-ho-, Manuel Archs, que fou executat el 21 de maig de 1894, acusat d'haver participat en l'atemptat de Martínez Campos o en la bomba del liceu- del novembre de 1893-, però del qual un home tan poc sospitós d'anarquisme com Vicenç Vives ha escrit: "... pagava la seva acció al davant de les masses del text més que una suposada intervenció en l'atemptat".(35). Un altre cas Barceló, en petit si voleu, però corrent a l'època; per il.lustrar-se'n hom pot llegir les planes d'un petit burgès que el 1896 passà pel mateix tràngol i s'en salvà, Pere Coromines (36). Manuel Archs no sabia tant d'escriure, ni va tenir tampoc ocasió de fer-ho, d'ell, però, Josep Termes -qui ha rescatat tants de protagonistes populars de l'anonimat- n'ha trobar una carta al seu fill, escrita quatre dies abans d'ésser execu-

tat i que no he pogut consultar, on l'encoratja a seguir defensant la causa de l'emancipació del proletariat (37).

Les proxímes dades són també indirectes -des d'un punt de vista "geogràfic", és clar-, es tracta dels resultats de les eleccions de començaments del nou-cents, tan transcendents per a la vida barcelonina. Els resultats lògicament fan referència a tot el districte VII, que en aquells moments, com hem vist a més de Sants incloïa Les Corts, Hostafrancs, i tot un sector ampli de l'esquerra de l'Eixample i del barri de Sant Antoni i el Poble Sec. Cal però prendre les dades tal com són, tenint en compte a més que Sants i Hostafrancs junts representaven el 53,3% de la població del districte i l'esquerra de l'Eixample i les Corts, que podien ésser els barris més diferents, només el 12,5%; la resta corresponia al Poble Sec i al barri dit de Parlament, barris força obrers i populars també. A les decisives eleccions municipals de novembre de 1901, hi guanyà la coalició republicana amb el 35,6%, seguida del partit liberal encara amb el 33,2% i de la Lliga amb el 31,2%; tenim, doncs, un districte gairebé dividit en terços, amb unes classes dominants encara dividides entre el caciquisme monàrquic -l'oncle Peret de la novel·la d'Oller i Rabassa- i el regionalisme naixent, amb homes com Laporta; les classes dominants i la seva clientela, és clar, Els demás participants, voten tradicionalment, el republicanisme federal propo dels obrers de les grans fàbriques de tendència reformista. La majoria de les classes populars no participava en les eleccions, l'abstencionisme

... sense ésser tan fort com en temps de la monarquia -amb el 10% o 15% de votants només!- era encara molt elevat -prop del 70%- . Al conjunt de Barcelona, en canvi, republicans i regionalistes gairebé s'igualaren al 37%, mentre el gran derrotat fou el partit monàrquic amb un quart només del total de vots emesos. Poca informació, encara, però indicis del pes d'aquesta massa obrera de llarga tradició, vora el predomini encara del caciquisme local malgrat haver-se produït ja feia quatre anys l'anexió a Barcelona.

A les primeres eleccions de 1909, abans de la Setmana tràgica encara, el percentatge de votants havia pujat ja al 53%. Fou l'entrada forta del partit radical, en plena demagògia lerrouxista, que assolí el 47% dels vots emesos, mentre els republicans tradicionals encara obtenien una mica més del 28%; la lliga, aplegant ben segur tots els seus esforços només aconseguí un 22% dels vots del districte VII. La major participació significà, és clar, un augment dels partits populars d'aleshores, ben segur però que els elements més extremistes formaven encara el percentatge gros d'abstencions (38).

A les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 (39) que suposaren l'adveniment de la República, el districte VII -ara ja circunscrit pràcticament a Sants i Hostafrancs, llevat del petit sector de l'esquerra de l'Eixample- hi participà plenament. L'evolució ja és notòria. Com al conjunt de Barcelona guanyà

l'Esquerra republicana, el partit de les classes mitjanes, amb el 43,3% dels vots emesos, capitanejat aquí per Jaume Aiguader que fou el primer alcalde republicà de Barcelona, acompanyat pels santsencs del Foment Republicà del districte VII -del carrer de Cros, nº 5, principal- Vallverdú, Ventós i Durán. No en debades a aquest local el mateix 1931 s'havia constituït l'Esquerra. A diferència, però, del conjunt barceloní, el segon partit no fou la Lliga, sinó la coalició republicano-socialista, amb el 26,3% dels vots i els dos llocs de regidor per les minories. La Lliga, que havia movilitzat la seva artilleria pesada tot presentant pel districte els santsencs tan coneguts Jaume Santomà i Octavi Saltor, quedà en tercer lloc, amb el 15,2% dels vots emesos. Però, el predomini total de les classes populars resta palès en que encara segueixen Acció Republicana, amb un 11,3% i el Partit Republicà Autònom, amb l'1,7%. Els romanonistes tregueren un 1,2% i els comunistes un 0,8%. En el moment en que els anarquistes havien deixat llibertat de vot, Sants es mostrà en la seva faceta més actual, un barri treballador, on s'ha anat produint l'acostament entre els obrers de la gran indústria, els petits comerciants i empleats, formant un conglomerat de classes predominantment populars.

01. 04.- LA DIVERSIFICACIÓ QUALITATIVA: EL PES DE LES
CLASSES POPULARS

I arribem així al Sants d'avui, el que l'estudi ja citat de Bonal i Costa (40) qualifica com a status social elevat o de classe alta. Després d'haver estudiat els propietaris del sòl i, sobretot, els industrials no podem compartir de cap manera aquest criteri. És cert que Sants no és el barri obrer del clixè popular, ho hem intentat demostrar al llarg d'aquestes planes, però menys cert és que pertangui a la classe alta. S'ha produït com veiem suara un cert desplaçament cap això que s'en diuen classes mitjanes, que no vol dir res; això que nosaltres considerem classes populars, conjunt d'habitants depenents de manera exclusiva d'un salari més o menys elevat, o petits propietaris al marge dels grans circuits de producció del capitalisme monopolista d'avui. S'han trencat els mecanismes caciquistes clàssics i avui els Santomà ni els Muntadas no aconseguirien d'acomboiar una clientela rera seu i rera llurs projectes. Els comerciants, petits industrials o artesans, i fins i tot professions liberals, que en bona part ha esdevingut assalariades també, han convergit amb la classe obrera que a força de lluites anava aconseguint una part de reivin-

dicacions econòmiques i socials. Han convergit en un medi específic, el barri, on assoleixen la seva plenitud.

I les classes populars, de composició bigarrada, com hem dit, són encara plenament majoritàries a Sants, al districte VII. Les dades són difícils de trobar, però n'hem espigolat unes quantes. Efectivament, la informació del cens de 1960 (41) sobre l'activitat en funció dels sectors econòmics, que barreja propietaris i assalariats, però que no deixa d'ésser un índex donà els resultats següents, cal tenir en compte que en aquests moments el districte només comprenia ja Sants i Hostafrancs, la nostra àrea d'estudi-:

La població activa era de 49.229 persones, el 42,1% de la població total, un 22,6% de la qual era mà d'obra femenina. El sector primari era lògicament insignificant i és ben estrany que figura a no ser perquè alguna gent indica com a professió seva la que exercia abans de venir a la ciutat, sobretot quan es tracta de jubilats, els avis que venen a passar les seves velleses amb els fills emigrats; el percentatge assolit era del 0,6%. El sector majoritari, totalment majoritari era el secundari, la indústria i el treball manual que ocupava un 52,9% de la població activa, 26.036 persones; encara que hi siguin comptats alguns empresaris industrials la importància d'aquesta xifra ja deixa ben clar el predomini de la massa treballadora encara a Sants i a Hostafrancs l'any 1960. Dintre d'aquest sector, el treball majoritari era encara també predominantment al tèxtil, confecció i calçat -un 10,4% de la

població activa i el 19,7% de la del sector secundari-; és interessant destacar que en aquests subsectors la dona es majoritària, representant el 58,8% dels treballadors compresos. Dintre del conjunt barceloní la força de treball santsenca en el tèxtil representava un 9,4%, en canvi el subsector industrial que hi destaca és la fabricació de mobles que ocupa a Sants el 13,8% del total barceloní. Quan al sector terciari, ocupava al districte VII, 19.649 persones,,ço és el 39,9% de la seva població activa total; el subsector més important, amb més d'una cinquena part de tot el terciari, era el comercial, en el qual les dones tornaven a constituir una part destacada, per bé que inferior al tèxtil -només una quarta part de la població ocupada en el subsector-; aquí sí que hem de considerar que hi són inclosos un nombre important de propietaris i empresaris comercials, però dels petits comerços que llevat de poques excepcions són la característica de la carretera i les demás botigues dels dos barris de que tractem. Cal destacar però també un altre subsector, i en aquest cas per minoritari, ja que només un 4,4% de la població activa i un 11,1% de la del sector terciari podia ésser classificada com exercint professions artístiques o liberals, un 4,7% de tota la població activa d'aquest tipus a Barcel·lona. No deixa d'ésser un índex del que cerquem. En aquestes professions la participació femenina era força reduïda, més que la mitjana barcelonina encara -18,9% a tot Barcelona, 16,7% al districte VII-, un altre índex.

El cens de 1970 (42), per bé que en un lapse massa reduït potser, ofereix a més una informació interessant de

base familiar sobre la qual voldria fer una breu reflexió. Efectivament, aquest any al districte VII el 42,8% de les famílies vivien del sou del treball a la producció, als serveis o al camp segons la terminologia del cens; un 10,6% més ho feia del de personal administratiu, sense especificar categoria; un altre 9,9% ho feia del del comerç; i, finalment, un 7,1% ho feia del sou de professionals, tècnics o personal directiu. Aquest fet podria agreujar-se més, si no fós jugar massa amb unes xifres poc precises, si tinguéssim en compte la dimensió de les famílies, que ha d'ésser lògicament diferent en uns casos i altres. Només a tall d'exemple diré que de les famílies que viuen d'un sou de treballador de la producció un 56,6% viuen amb el sou d'una sola persona -el percentatge pel conjunt és del 60 -, mentre que un altre 28,8% tenen un altre sou -27,3% només per al total- i un 11,2% en necessiten dos més de sous -el total només 9,7%-, el 3,4% restant rep de tres a vuit sous més! -front a només un 3% pel conjunt, en el qual cal pensar que hi és inclosa aquesta categoria de treballadors que analitzem, si l'haguéssim restada les diferències serien molt més grans-. És evident que entre els "treballadors de la producció" el treball d'altres persones que el cap de família és un índex de necessitat; en aquest cas el treball de la dona no és un senyal d'alliberament.

Per al 1975, (43) que ens acostava més a la data on volem arribar, les xifres són provisionals i, per tant més incertes, però més interessants quan a l'agrupació. Efectivament, en els primers resums hem trobat ja dades

de tipus socio-econòmic per primera vegada. La primera cosa que sobta però és l'elevat percentatge de no consta que apareix, un 35,20%,! més d'una tercera part, la majoria dels quals són dones, més dels dos terços. Aquest fet, a més de restar credibilitat fa augmentar de manera falsa el percentatge de població activa, que assoleix així la cota del 57,72%, evidentment exagerada per la manca d'informació de moltes dones que no treballen, o aixó hem de creure mentre no hi hagi més informació. Aquest fet s'acusa també en la població no activa, la qual apareix formada per un 48,8% de menors i estudiants, un 7,6% de jubilats, i un 43,6% de mestresses de casa, que probablement augmentaria a favor de les dones que no ompliren aquest punt -recordem que al mateix padró del 1975 només un 26,56% de la població tenia menys de vint anys i que no tots estudien en aquestes edats!-.

Quan a la població activa -sempre amb el condicionament esmentat- trobem que la mà d'obra femenina representava un 24,5% de la total del districte VII, un xic més que quinze anys enrera i estic segur que avançaria aquest capítol si no hi hagués tantes dones que no consten, i aquí és més explicable ja que moltes dones que treballen s'ho callen als fulls de padró per por dels impostos possibles i més s'estimen callar que dir mentides... D'aquesta població activa un 5,2% són propietaris i directors i gairebé una cinquena part dones, que deuen comptar tots els propietaris dels comerços petit esmentats. Un altre 13,9% són tècnics intermedis i professions liberals i les dones representen un 23% dels liberals i un

8% dels tècnics. Dintre de l'epígraf, normalment ambigu però ben clar a les nostres intencions, de "empleat" hi figura el 25,2% de la població activa del districte VII, i aquí les dones són legió apropant-se a la meitat del contingent! El 55,6% restant de la població activa són assalariats de serveis i de la indústria, dels quals les dones tornen a ésser menys d'una cinquena part. Sense descomptar, doncs, els propietaris de petits comerços i tallerets artesans i tècnics mitjans i professions liberals de salari curt o intermedi, que podrien ésser una bona colla, tenim així i tot que la població clarament popular pel seu tipus d'activitat al districte VII, barris de Sants, Hostafrancs i la Bordeta, el 1975 sumava el 80,8% de la seva població activa o el 30% de la total. Si tenim en compte les dimensions familiars més grans d'aquest tipus de treballadors crec que queda a bastament provat el caràcter "popular" d'aquests barris, ben lluny de la qualificació superficial que en feien Bonal i Costa, tal com hem comentat més amunt (40).

Si emprem una de les fonts en que s'ha basat l'estudi de Bonal i Costa referit, el padró d'habitants actualitzat el 1974, darrer que ha publicat fins ara l'ajuntament (44) podem veure una distribució d'aquests percentatges a escala de barri administratiu. Cal tenir present, però que la fiabilitat d'aquesta font és escassíssima, i que segueix amb un percentatge de no constant molt elevat, d'una tercera part de la població total; amb aquest elevat percentatge de desinformació la població inactiva és força reduïda -un 29,2% del total-

el que desvirtua encara més les possibilitats d'interpretació. De cara a l'operativitat he restat de la població que dóna com a total la dels que no consten informació sobre la professió i la dels que consten com a inactius -menors o estudiants, jubllats, i "sus labores"- Els percentatges, tot i sabent que no poden ésser reals, és clar, són com a mínim més acostats a la realitat, i hem tractat de globalitzar les dades per tal d'estalviar percentatge d'error; en aquest cas hem perdut informació de classificació professional per tal de guanyar-ne d'espacial.

Així hem fet dos grans grups, el de dirigents i les classes populars, grups els percentatges dels quals era per a tot Sants estricta de 8,4% front al 91,6%. Hem inclòs en el grup de dirigents el que el padró diu directors administratius, comercials, i de serveis, professions liberals i tècnics superiors; entre les classes populars hi hem considerat els altres tècnics, esportistes i forces armades -tot al mateix calaix per a l'ajuntament! ?-, quadres intermedis, administratius i venedors, obrers del comerç i del transport, dels serveis i obrers industrials. L'agrupament és, no cal dir-ho força arbitrari, però no en podíem fer d'altre; a més el fet de que el grup dels obrers industrials representi el 41,2% de la població activa de Sants, ens tranquil·litza a l'hora de donar per bona la simplificació que fem.

Dintre d'aquestes magnituds generals per a tot el

Sants estrictes, la variació per barris és poc acusada però força significativa de tot el que fins ara ha estat analitzat. Efectivament, podem observar com els barris que són per sota del percentatge general del que n'hem dit treballadors de classe popular eren els de Collblanc i, encara més Magòria, el que denota clarament l'inici de l'impacte de l'entrada d'habitants de classes més altes: en aquests dos barris a remolc de la renovació urbana de la que ja hem parlat. Els percentatges més elevats en canvi -sempre amb poques variacions és clar, dins d'una gama tan àmplia d'activitats- era al barri de Tena, seguit dels de Santa Maria i de la España Industrial, reductes encara d'una població tradicional, conformada en torn de la consolidació d'un proletariat primerenc i el 1974 encara no tan afectats per la renovació urbana.

Encara però, vull aportar un altre element a aquesta caracterització, que considero important en ell mateix i alhora perquè després de quaranta-un anys pot tornar a ésser emprat a l'Estat espanyol, i ja era hora! Al treball de la nostra tesi de Llicenciatura encara ens queixàvem de la seva inexistència, no tan sols, és clar, per un afany erudit de manca d'informació, sinó per una necessitat vital ben sentida: les eleccions! No pretenc de fer sociologia electoral, d'altres ho han fet ja (44), sinó com de les eleccions anteriors -1901, 1909, 1931- mirar de treure'n més conclusions sobre el caràcter popular d'aquests barris.

Els resultats de les eleccions del 15 de juny de

1977 de tot el districte VII donaren, sobre 91.668 electors -nombre força elevat si recordem que el padró de dos anys abans atribuï a tot el districte 99.194 habitants, cal pensar doncs, o que hi havia menys joves encara dels assenyalats, o que la població ha crescut extraordinàriament o, i dissortadament és el més segur i el mateix 15 de juny ho pogué comprovar tothom, els padrons enganyen! - un 78,32% de votants. Dels vots emesos només un 1,30% foren blancs o nuls; els quaranta anys d'abstinència motivaren una forta participació! Dels vots emesos el partit guanyador fou la coalició "Socialistes de Catalunya", avui partit flamant, amb un 30,37%; seguia el partit governamental amb el 17,25% i de molt a prop el P.S.U.C. amb un 16,71%. Resultats, si voleu semblants als del conjunt de la ciutat de Barcelona, però amb algunes diferències; socialistes i comunistes assoliren percentatges lleugerament més elevats, sobretot els socialistes, i U.D.C. un xic inferior, quan a la resta també el Pacte Democràtic fou quart i, casualment amb el mateix percentatge exactament, seguí Esquerra de Catalunya amb ,23 punts més que al conjunt de la ciutat -possiblement els comerciants petits i els joves del P.T.- i els democrata-cristians i A.P., però amb percentatges força més reduïts, 1,9 i 1,5 punts respectivament. De toda la resta de partits i coalicions només el Partit Socialista Popular de Catalunya superà 1,1% al districte VII, amb un percentatge força digne del 2,21%. Per al senat els resultats també foren idèntics als del conjunt de la ciutat i al de la circumscripció barcelonina, destacant que Benet i Candel superaren el 50% dels

... vots emesos:

Però he volgut esmicolar una mica més els resultats de les eleccions al congrés, que hom pot veure clarament que confirmen el pes de les classes populars que tractavem de justificar. Així trobem que per al Sants estricta, descomptant Hostafrancs, els electors eren 80.019 i el percentatge de votants un xic inferior, el 76,68%. Els tres partits guanyadors eren els mateixos i pel mateix ordre, però tots tres amb percentatges més alts, en contra dels partits més petits; així els socialistes assoliren el 31,48%, els governamentals -insisteixo en aquesta denominació que a més d'ésser certa, denota la influència que sobre les classes populars, poc formades, té el pes de la propaganda oficial- el 17,68% i els comunistes el 17,38% escurçant distàncies, Per barris de districte el percentatge més elevat de participació fou assolit al del case antic de Santa Maria de Sants- 79,52 - i el més baix a Magòria -73,84 -. Quan als resultats hom podria assenyalar una dissimetria a, banda de la carretera, sempre dintre dels trets generals assenyalats, és clar. A llevant de la carretera trobem els barris més esquerristes -per tant més obrers, menys afectats encara per la renovació- on guanyen els socialistes -33,71% a Tena, i 31,73% a Santa Maria- seguits dels comunistes -19,59 i 18,69. respectivament- i dels governamentals -17,87 i 15,45 -. A ponent de la carretera, en canvi, apareixen més dretans -ja afectats per la renovació i l'augment de la població d'estatus social un xic més elevat -essent l'extrem Magòria

amb un 30,65% els socialistes, un 20,61% els governamentals i un 18,29% els pujolistes; els comunistes quedaven quarts amb un 14,85%. Al barri de "La España Industrial" els primers seguien essent els socialistes, però només amb el 29,93%, seguits dels pujolistes amb el 17,11% i dels comunistes amb el 16,67%; els governamentals quedaven quarts amb el 15,93% i, en canvi, l'Esquerra de Catalunya pujava força amb un 11,31%, dreta catalana, doncs, propi d'un sector envellit. Finalment, a Collblanc fou l'únic barri en que se seguí la tònica general i el seu major nombre d'habitants -compta amb un terç dels votants- fou el que n'inclinà la balança; els socialistes tenien el 31,24%, els governamentals el 17,78% i els comunistes el 15,96%; els pujolistes pujaven respecte a la mitjana -15,38%- mentre l'Esquerra baixava -6,36%- i pujava A.P. -3,59%- el percentatge més elevat -la caserna de la guardia civil de l'avinguda de Madrid no sembla aliena a aquest fet-.

Per bé que s'segueixen anònims de manera majoritària ja coneixem un xic més els que componen la majoria de la població santsenca, en sabem millor les característiques i hem vist algunes de les seves manifestacions polítiques. Si volau ben poca cosa, però la que considero imprescindible per a enmarcar sebse exageracions ni romanticismes les seves accions, d'acció o de comissió, sobre l'espai urbà que habiten i conformen, on habiten i són conformats.

Notes al capítol 01.

1) Andreu Casanovas, Monitor o consuetud parroquial de Sta. Maria de Sans, 1851, pàg. 12, observacions al rector que l'ha de substituir.

2) op.cit.

3) Jaume Bellmunt, Per una contribució a la història urbana de Barcelona. La formació dels barris industrials del pla de Barcelona. Un exemple: Sants. Tesi de Llicenciatura, Facultat de Filosofia i Lletres, Bellaterra, 1973.

4) Jacint Laporta, Notícies històriques de Sans. Còpia mecanogràfica de l'Arxiu Històric de Sants- U.E.C., pàg.4.

5) Josep Iglésias, El fogatge de 1365-70. Contribució al coneixement de la població de Catalunya en la segona meitat del segle XIV. R.A.C.A., Barcelona 1961.

6) Josep Iglésias, Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII. Fund. Salvador Vives, Barcelona, 1974; volums 3; pàg. 105.

7) Manuscrit nº 2434, on figuren totes les dades del corregiment de Barcelona.

- 8) A. Casanovas, Monitor, op. cit., pàg. 11.
- 9) Veure apèndix primer.
- 10) Monitor, op. cit., pàg. 13.
- 11) id., planes 15,17.
- 12) He d'assenyalar que m'hi ha ajudat força En Joan Rebagliato, gran expert en toponímia.
- 13) Carles Carreras, Hostafrancs, Un barri de Barcelona. Ed. Selecta, 1974.
- 14) La Circular de las Alcaldías de barrio. Distrito Séptimo, al seu número de març de 1952, en un article sense signar assegura que els Muntadas s'havien endut alguns igualadins per a treballar a "La España", també remarca la coincidència de patrò entre Sants i Igualada: Sant Bartomeu.
- 15) Vilà i Valentí, "L'allunyament del món rural, l'inici de la indústria moderna" a El món rural a Catalunya Ed. Curial, Barcelona, 1973; pàg. 145.
- 16) Despreciem el cens de 1940 voluntàriament, sobretot per poc de fiar. Justament el cap d'estadística municipal llavors, el senyor Rull, el col·leccionista de teatre català de Sants, ens n'ha donat testimoniatge personal de la seva falsedat.

17) He tret aquestes dades de la tesi de Bellmunt (nota 3), ja que en els molts dies de treball de recerca i ordenació a l'Arxiu jo no l'he trobat.

18) Dades provinents de l'Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona, de 1902.

19) Comisión de Estadística General del Reino, Censo de población de España según el recuento verificado en 21 de mayo de 1857. Madrid, 1858; pàg. 97; i Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1877. Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid, 1883; planes 88-89.

20) Monitor, op.cit., pàg, 102.

21) Laureà Figuerola, Estadística de Barcelona 1849. Imp. Gorchs, Barcelona, 1849. Edició de l'Institut de Estudios Fiscales, Madrid, 1968; pàg. 112.

22) Joaquin Font i Mosella, Consideraciones sobre los inconvenientes que irrogan la salud de los jornaleros y a la pública de Barcelona, las fábricas, en especial de vapor y sobre las ventajas de trasladarlas a la llanura de casa Túnez. Imp. Gorchs, Barcelona, 1852. La major part de l'opuscle -36 planes en total té -és dedicada a les condicions de vida pèssimes dels obrers dels vapors barcelonins i el relatiu millor estat -"una fibra algo mas fuerte, una constitución más robusta y un temperamento

"más sanguíneo"- dels obrers de les fàbriques dels afores, raó per la qual n'aconsella el trasllat.

23) Només a tall d'exemple anecdòtic voldria, recordar que en el seu treball sobre Hostafrancs vaig trobar damunt un total només de quinze mil habitants més d'un miler de diferència -gairebé el 10%!- entre els resums publicats per l'ajuntament i la còpia fitxa per fitxa que jo mateix vaig fer del padró.

24) Miquel Izard, Industrialitzación y obrerismo. Ed. Ariel, Esplugues de Llobregat, 1973; planes 88 i ss.

25) Josep Benet i Casimir Martí, Barcelona a mitjan segle XIX (1854-56). Ed. Curial, Barcelona, 1976; vol. I, planes 238 en endavant.

26) Id., planes 239-240.

27) Id., planes 760-761.

28) Id., plana 423.

29) La España Industrial, El libro del Centenario 1847-1947. La España Industrial, S.A., Barcelona, 1947 (imprés als tallers de Seix i Barral). Veure, especialment la pàgina 53.

30) id., pàg. 55

31) Jordi Maluquer de Motes, El socialismo en España 1833-1868. Ed. Crítica, Barcelona, 1977.

32) id., plana 72.

33) Monitor, op. cit., planes 98-100.

34) Manuel Raventós, Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX, Barcelona, 1925; pàg. 137.

35) Jaume Vicens i Montserrat Llorens, Industrialis i polítics (segle XIX). Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1962. (2^a ed.); plana 168.

36) Pere Coromines, Diaris i records de..., especialment el primer volum, Els anys de joventut i el procés de Montjuïc. Ed. Curial, Barcelona, 1974; planes 47-268.

37) La referència l'he trobada només a l'article "Archs, Manuel", escrit per Josep Termes a la, Gran Enciclopècia Catalana, Ed. 62, Barcelona, 1970; vol. 2 pàg. 392.

38) Aquestes dades les he tret del llibre d'Isidre Molas, Lliga catalana. Ed. 62, Barcelona, 1972; 2 vols. Concretament del volum I, planes 50 i 80.

39) La Publicitat, Barcelona, 14 d'abril de 1931; a primera plana duu els resultats de les eleccions municipals del diumenge anterior, 12 detallades per districtes municipals.

40) Raimon Bonal i Joan Costa, Sòl urbà i classes socials Ed. Blugè, Barcelona, 1978; pàg. 98.

41) Armando Sáez Buesa, La població de Barcelona en 1863 y 1960. Ed. Moneda y Crédito, Madrid, 1968; especialment el quadre entre les planes 82-83.

42) Resums consultats a les oficines d'Estadística Municipal de Barcelona.

43) id.

44) Hom pot veure, en aquest sentit ja l'article de Mercè Vilanova "Un estudio de Geografia electoral: la província de Girona en Noviembre de 1932" a Revista de Geografia, Univ. de Barcelona, 1974, vol. VIII nº 1 i 2; planes 159-202. Per a les eleccions de juny del 77, en concret, el Butlletí nº 2-3 del Centre d'Estudis Urbans, Municipals i Territorials, Barcelona, març-abril 1978, planes 4-70; o el treball de Montserrat Terrades sobre la circumscripció de Girona, tesi de llicenciatura presentada al departament de Geografia de la Facultat de Filosofia i Lletres de Bellaterra, juny, 1978; o els sis volums de l'equip de Sociologia electoral de l'I.C.E.S.B., publicats també enguany pel Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, dels quals n'he pogut treure la informació per barris de districte i seccions; ben segur que n'hi deu haver encara d'altres que desconec.

02. LA PRÀCTICA URBANA DE LES CLASSES POPULARS

"I és que la ciutat no és encara avui objecte de l'amor de les classes obreres. Elles no lluiten per problemes territorials sinó per reivindicacions humanes".

Pere COROMINES, "La lluita pel govern de la ciutat: l'hegemonia" a El Poble Català, Barcelona, 19 d'octubre de 1911.

Hem vist fins ara la formació d'un barri en el que predominen les classes populars. Formació que s'ha fet en funció de les polítiques de les classes dominants, però, ja que la majoria de la població ha estat mantinguda apartada i sotsmesa a llur poder durant gairebé tota la història. És l'hora doncs de saber quina era l'actitud d'aquestes classes populars majoritàries front a la política urbana d'aquestes classes dominants; si hi concordaven, si hi havien de passar si uns plau per força, si s'hi resistien, si tenien alternatives per a oferir.

Si pretenem de conèixer aquestes actituds amb serietat, sense voler veure a cada manifestació pública un estat d'opinió generalitzat, sense interpretar cada ombra de quèixa com una lluita organitzada, la dificultat és notòria. Dificultat normal com la de evaluar qualsevol actitud de qualsevol persona, grup o classe en èpoques passades, a la qual cal afegir el problema que la frase de Pere Coromines sap sintetitzar prou bé. Perquè no és aquella altra frase que comentavem tot just iniciat el nostre treball, quan traçavem el seu marc teòric i intentavem de fer una aproximació crítica a Lefebvre:

"... la classe obrera no tiene alcance político, no propone nada importante en materia de urbanismo". (1). La distància en el temps, seixanta anys enrera dulcifica el lapidarisme de Lefebvre, però no sols la distància en el temps. Coromines, home avesat a l'administració municipal, representant de les classes mitjanes, concedeix un espai polític a la classe obrera a la que no comprén, però

"... la barbàrie de les multituds obreres, alimentada per un foc de justícia, semblant a la barbàrie dels primitius cristians enfront de l'opulenta civilització romana..." (2), però a la qual justifica. Flagell dels homes de la Lliga i dels lerrouxistes, acabà aliant-se amb aquests darrers en el pacte de Sant Gervasi el 1914, per tal justament de que "... el partit de més prestigi i de més força entre el poble obrer de Barcelona no hagi sigut atret al respecte i a l'amor de la nostra causa, les nobles aspiracions de Catalunya no avançaran pel camí de la seva realització". (3), tal com expressa en un article escrit l'endemà de la seva derrota electoral que l'apartà de la

política fins a l'adveniment de la segona República. Era un projecte primerenc d'articular a la classe obrera en torn del seu partit, per a cristal·litzar l'hegemonia de les classes mitjanes i acabà amb la dominació de les dretes; massa primerenc que fins l'aparició de l'Esquerra, disset anys més tard no tirà endavant.

Per aquest paper capdavanter és important Pere Coromines, per aquesta raó el faig encapçalar aquest capítol que pretén d'analitzar justament, en un sector concret de la ciutat, quines altres raons més que la lluita per la subsistència podien marcar el desinterés de la classe obrera, la "manca d'amor" a la ciutat.

I ens interessa aquesta anàlisi no per tal de trobar la prehistòria d'uns moviments que avui existeixen i són ben coneguts. Ens interessa perquè estem convençuts que si les classes populars en els moments en que estaven millor organitzades, en que comptàvem amb més oportunitats per a qualsevol projecte, quan gairebé tot estava per fer, no reaccionava front a la ciutat que la burgesia estava aixecant, i, en canvi, ho fa avui, moltes vegades en condicions polítiques més difícils, és perquè la ciutat ha canviat, ja no és la mateixa. És en canvi en la ciutat, en l'"urbà" el que cerquem, no un canvi d'actitut de la classe obrera i dels demás grups i fraccions de classes que apartats dels aparells de poder s'hi han articulats. Un canvi en la ciutat que pretenem que ens ajudi a donar llum al problema que plantejarem també en començar, tot dedicant-li un capítol especial, el concepte i la defini-

ció del barri.

Perquè fins ara hen estudiat processos i persones, esdeveniments i actituds que s'han produït dins de la ciutat, en alguns sectors molt concrets de Barcelona, amb un grau d'afinitat molt acusada, però el barri sempre ha aparegut com una realitat donada. Hem vist que dins de l'oligarquia santsenca, segons la posició ocupada en l'escala jeràrquica cada grup o fracció tenia també un abast territorial diferent, normalment superior al barri. Cal veure, doncs, en aquesta majoria anònima que tractem de conèixer el seu concepte i la seva vivència del barri, ja que és l'única via possible que ens resta d'aclariment.

I perquè fins ara hem dedicat els nostres esforços a conèixer allò que no coneixiem, que no ens era familiar i que consideravem decisiu, cal que girem una mica la vista cap allò que més coneixem. Perquè fins ara hem seguit gairebé sempre allò que en començar anomenavem la ciutadania erudita, i sembla que haguem oblidat el que ens mogué a seguir-la, la pràctica quotidiana de la vida d'aquests barris que volem conèixer. Allò que el juliol de 1976, assegut encara en la vetlla davant de la presó, escrigué Kirinacs sobre "els que parteixen de la praxi i treballen sobre comunitats socio-obligatòries on cada persona o família està envoltada d'uns veïns que no ha triat pas". (4). Element aquest de la socio-obligatorietat que no trobo gens desencertat i que penso reprendre, prova d'una certa visió profètico-socialista d'aquest etern candidat al premi Nobel de la pau, que una bona fe

excessiva ha embarrancat en un Senat, d'on no en podrà treure més que disgusts.

La recerca d'antecedents als moviments socials urbans actuals és difícil perquè no es sap ben bé on ha d'acudir a cercar-los les notícies. La literatura més seriosa, sociològica o política sobre els moviments populars no n'ha fetes d'exploracions d'aquest tipus, en part perquè considera que la causa dels moviments és tant bé la configuració actual de la ciutat, tal com apareixen ahora. Els periodistes, que són els altres grups consideradors del tema que els hi permet d'omplir pàgines i pàgines de diari cada dia, per la seva mateixa especialitat ben begut de defugir més l'ambició teòrica i més actual en la història els precedents de les associacions actuals. I lògicament a l'hora de cercar-los han acudit al seu propi medi, a la premsa dels anys anteriors.

Així, Eusebi Claveria, que n'és una bona de capdavant d'aquest tipus de periodisme, el seu treball conjunt amb Jaume Fabre sobre Santa en cità diverses d'aquests precedents (5). Així a les pàgines 142-143 podem llegir: "Sans Nou" contenia crítiques urbanístiques, com la carregada a la diferència de rangs al carrer d'Orinell, de la qual culpava l'Ajuntament, segons, a

02.01. LA RECERCA D'UNS ANTECEDENTS

La recerca d'antecedents als moviments socials urbans actuals és difícil també perquè hom no sap ben bé on ha d'acudir a cercar-ne les notícies. La literatura més seriosa, sociològica o política sobre els moviments populars no n'ha fetes d'exploracions d'aquest tipus, en part perquè considera que la causa dels moviments és també la configuració actual de la ciutat, tal com apuntàvem abans. Els periodistes, que són els altres grans creadors del tema que els hi permet d'omplir pàgines i pàgines de diari cada dia, per la seva mateixa especialitat han hagut de defugir més l'anàlisi teòrica i han cercat en la història els precedents de les situacions actuals. I lògicament a l'hora de cercar-los han acudit al seu propi medi, a la premsa dels anys anteriors.

Així, Huertas Clavería, que n'és una mena de capdavanter d'aquest tipus de periodisme, al seu estudi conjunt amb Jaume Fabre sobre Sants en cita diversos d'aquests precedents (5). Així a les planes 142-143 podem llegir: "Sans Nou" contenia crítiques urbanístiques, com la carregada a la diferència de rasant al carrer d'Olinelles, de la qual culpava l'Ajuntament, segurament, a

més de tenir raó, pel ressentiment que en els primers temps tingueren els habitants dels municipis que perdien la independència envers Barcelona". I unes planes més endavant afegeix: "Pocs mesos després organitzava un original concurs la mateixa revista (6): Quin és el carrer o plaça més brut i descuidat de la barriada? Pot dir-se que, diferentment a altres publicacions que apareixien als barris barcelonins i al mateix Sants, "La Tara" tingué preocupacions als barris barcelonins i al mateix Sants, "La Tara" tingué preocupacions urbanístiques".(7).

Crec que és una mica exagerat de considerar "urbanístiques", en el sentit periodístic actual del terme, aquestes crítiques i preocupacions. Jo, que no soc periodista n'he vistes a tots els diaris, per antics que fóssin de consideracions d'aquests tipus. Així per exemple, el Eco de Sans (8) del 22 de desembre de 1877 ja, es fa ressó de les queixes dels veïns del "vapor vell" per les males olors dels fums de cremar les deixalles de la fàbrica i demana la construcció d'una xemeneia alta. O Vibracions (9) al 30 de novembre de 1931 té tot un article sobre els inconvenients del pont del ferrocarril que talla els carrers de Riego i d'Alcolea. O El Noticiero de Sans (10) del 19 d'abril de 1890 en que recollia les queixes pel descuit dels jardins de la plaça del centre tot dient "Mayor descuido no existe en pueblo alguno". O, ja en els temps franquistes, la revista municipal Sants (11) el 1958 publicava un article sobre les males olors, sorolls, explosions i incendis que es produïen amb massa freqüència en una fàbrica del carrer

d'Alpens. No són més que quatre exemples, però n'hauria pogut presentar prop d'un centenar; quatre exemples de tot temps i de diaris diferents, de climes polítics ben diversos.

Cap d'ells penso que pot tenir res a veure amb moviments urbans, més aviat són la característica de qual-sevol premsa local, que llevat d'aquestes crítiques, ferotges o amistoses segons la coloració política del diari i de l'ajuntament a cada moment, més algunes xafarderies banals, poca cosa més solen incloure. Crítiques que es produeixen per igual durant la independència municipal que un cop consumada l'agregació com hem pogut veure contra la conclusió un xic precipitada del paràgraf que citavem de Huertas. Ja hem vist la poca solidesa de les opinions sobre una gran oposició popular a aquesta agregació al darrer capítol de la segona part del nostre treball. El mateix llibre recull la manifestació del maig de 1918 de Sants fins a la plaça de Sant Jaume per demanar una escola, de la qual resta una foto interessant a l'Arxiu Històric de Sants (12); gràcies a la fotografia podem saber que ben poc caire popular podia tenir una comitiva formada bàsicament de nens arrengrerats amb els seus mestres i mestresses i encapçalada per dos municipals vestits de gala. Més aviat diríem que es tracta d'un recolçament organitzat per l'oligarquia local a la política cultural de la Mancomunitat que ja tenia previst d'edificar una de les seves escoles al barri -fet que algu donen com a resultat de la manifestació-, el grup Lluís Vives, construït per Josep Goday amb l'estil noucentista

que li és típic d'aquestes construccions.

Les observacions que feiem més amunt en parlar de l'agregació, aquí encara han d'ésser tingudes en compte molt més. El caciquisme fou derrotat a Barcelona per primera vegada el 1901, però no erradicat del tot; molt menys encara als llocs petits, com els barris i municipis no barcelonins. Cal anar amb molta cura en analitzar les actuacions de tipus municipal d'èpoques reculades. Estic ben convençut de que el localisme i el caciquisme expliquen bona part d'aquestes manifestacions, periodístiques o de multituds. El que ha canviat sobretot és la forma, però el fons resta igual molt temps. Forma que es revesteix amb intencions electoralistes, un cop establert el sufragi universal. Amb aquest sentit podem interpretar el fragment següent aparegut en una carta al director de l'Eco de Sans en defensa de l'ajuntament: "Han pasado ya a la historia aquellos tiempos en que no se hacían otras mejoras que regalar un palio ó un terno á la iglesia parroquial, y en que no se pensaba en alumbrado, ni en fuentes públicas, proque al alcalde le bastaba su farol de mano y su pozo abundante".(13) Efectivament, als alcaldes del vot censitari els bastava tenir el recolzament eclesiàstic, ells ja vivien bé; el text és prou clar. Amb la primera restauració monàrquica els alcaldes han de cercar el vot i les "millores" n'esdevingueren l'esquer; i les crítiques "urbanístiques" eren la propaganda electoral.

El poble, però, era lluny d'interessar-se per tot

això. Ja hem vist abans també que a les eleccions de 1901 fou aconseguit el major èxit electoral, amb una participació de menys del 30% del cens electoral de Barcelona. D'això s'exclamava justament Coromines, que no de la manca d'alternatives urbanes. Les "millores" eren els propietaris els que les demanaven i maldaven de que fossin carregades al compte públic. També l'Eco de Sans ens parla d'"Un proyecto acertado" tot referint-se a un pont-claveguera projectat pels "vecinos" al carrer de Santa Maria, avui del Tenor Massini, sobre el d'En Blanco, projecte que han presentat a aprovació de l'ajuntament "ofreciéndose á costear por su parte mitad de lo que importe la construcción" (14). Són els propietaris de les cases afectades per les inundacions periòdiques de la riera de Can Mantega els que projecten, financien en part i pretenen que l'ajuntament acabi de pagar, tot i disposant dels medis d'expressió local. Estem sempre ben lluny de qualsevol projecte popular. I si en hi hagués, no els hauriem de carcar a la premsa que llavors, més que avui encara, no responia sinó al grup que la mantenia.

S'havia acabat el caciquisme, però la oligarquia seguia manant i governant amb tots els seus instruments. Però s'havia obert també una escletxa per a que les altres classes socials intentéssin d'acudir-hi. I les classes mitjanes ho feren de les primeres, i ho feren predicant "una forta i justa llibertat" (15), que els hi permetés d'acomboiar el vot obrer, popupar, tot demarcant-se clarament de les dretes. Això deia Coromines

el 1911 i tres anys anà més enllà amb el pacte amb els radicals que ja hem comentat i que fracassà el 1916. Més amunt hem comentat també la conferència que féu un altre dels capdavanters de les classes mitjanes catalanes a l'Orfeó de Sants, justament l'any següent, el 1917, Jaume Bofill, on parlant del nacionalisme féu un paral·lel entre l'autonomia comarcal de Catalunya i la dels barris de Barcelona, "barriades antigues, populosos vil·les, que tenen la fortalesa de conservar el seu esperit, resistint l'enlluernament". (16). Ja hem vist també, com fou l'Esquerra Republicana de Catalunya, el partit més representatiu d'aquestes classes mitjanes, constituït justament a Sants, al local del Foment Republicà del carrer de Cros, 5 -local que el 1937 esdevingué la seu de la Comissió Mixta per a l'Administració i Control de la Propietat Urbana de la seva zona- el guanyador de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931; el projecte de Coromines trionfant quinze anys més tard.

Però la fi del caciquisme i la progressiva implantació de les llibertats formals burgeses, amb períodes d'exceptionalitat més o menys llargs, també va fer entrar en escena a d'altres participants, amb concepcions polítiques ben diferents. Diferents fins i tot dins de la mateixa classe obrera, que, per bé que patia una mateixa explotació cercava a l'època solucions diferents segons la ideologia política. Ja hem esmentat l'actitut ben distinta dels treballadors segons que fóssin d'una gran empresa o de petites empreses o teixidors a la mà de

treball eventual. Justament aquests anys de començaments de segle són d'una recerca activa de formes d'organització i de lluita, especialment a partir del començament de la guerra europea que mostra l'inici de la crisi del capitalisme; el Noi del Sucre, l'animador del congrés de Sants, ho expressa ben clarament en parlar a Madrid dels avantatges del sindicat únic sortit d'aquell congrés, ja l'octubre de 1919: "És innegable també que estem davant de la fallida completa del capitalisme. Va venir la guerra determinada no pas per la misèria -els fets parlen- sinó per un excés de producció i per la manca de mercats que certs bel.ligerants necessitaven en el món per col·locar els seus productes". (17). Impacte que fou més fort encara gràcies al triomf de la revolució bolxevic, que potencià des de llavors l'aparició de grups comunistes, alhora que empenyé el sindicalisme cap a una necessitat d'organització per tal de preparar-se per al moment de prendre el poder.

Aquesta obsessió per l'organització dels sindicalistes és tan forta que facilità justament el congrés de Sants, d'on sortí el sindicat únic per ram. Però encara i tot després d'això, a la ja citada conferència de Seguí a Madrid, aquest arribà a dir: "... si la revolució trionfant a tota Europa -acceptem aquesta possibilitat- vingués a trucar a casa nostra, a la nostra porta? Contesteu vosaltres per mi. No estem preparats, no tenim organització; fins i tot hauriem de dir a la burgesia: No, nosaltres no volem acceptar aquesta responsabilitat; espera un moment; espera que ens orientem; no sabem de

que es tracta". (18) Aquesta convicció, que els fa creure en el fracàs imminent de la mateixa revolució bolxevic per manca de preparació, és xocant en una força com el sindicalisme català de l'època. Explica però perfectament que el moviment obrer no tingués llavors alternatives a les qüestions que no fóssin exclusivament sindicals; es passa de la reivindicació concreta a la idea general, sense passos intermedis. "La gent creu que nosaltres només demanem una pesseta més de sou i una hora menys de treball, per exemple. Estan equivocats. Nosaltres volem emancipar-nos com a treballadors i destruir, per tant, la llei del salari". (19)

És lògic, doncs, que un sindicalisme preocupat sobretot de l'organització, que lluita per les reivindicacions mínimes de condicions de treball, i que ha de fer front a la repressió ferotge de la patronal i del govern, multiplicada els anys de guerra per l'actuació de sabotejadors internacionals, no estigui per moviments socials. De totes maneres, al míting de clausura del congrés de Sants, de que ja hem parlat, celebrat als locals del C.A.D.C.I. la nit del primer de juliol de 1918, criden l'atenció unes referències marginals al problema de l'habitatge fetes per Salvador Seguí en el discurs que clogué l'acte: "Les 600.000 cases que es construeixen a Anglaterra per a lliurar-les als obrers després de la guerra és, ja avui, una solució mesquina. Lloyd George, en qui reconeixem, tot i que sigui el nostre adversari, una gran capacitat fracassarà. No s'acontentarà amb barraques qui ha ofert la seva vida; voldrà alguna cosa

més que una almoïna; voldrà la justícia i la llibertat completes; refusarà la tutela de l'Estat". (20) Una altra predicció que no es complí, potser, en part, pel despreci que representa per aquest tipus de qüestions referents a l'habitatge i a la seguretat social, que el capitalisme anglès, especialment l'esmentat Lloyd George, justament, sabé introduir prou aviat per a integrar el seu moviment obrer i que la Lliga dels primers temps intentà d'importar llavors, tal com a estudiat Francesc Roca. (21)

La línia del "Noi del Sucre" s'estroncà amb ell sota la repressió de que parlavem. Després de dos atemptats el 1920 i 1922, abans i després de restar empresonat a la Mola de Maó, fou assassinat el 1923. Però el sindicalisme seguí, encara molt temps amb les característiques que ell havia definit, encara a la Mola estant: "El Sindicalisme és la base, l'orientació econòmica de l'Anarquisme. Diguem que n'és la concepció. L'Anarquia no és un ideal de realització immediata". (22) I dintre de l'ideari anarquista o anarquitzant, tan variat ell també, d'un antiurbanisme gairebé romàntic, hem seleccionat les posicions d'un teòric que devia estar relacionat amb Sants, ja que li ha dedicat un dels seus articles. Es tracta de Felipe Alaiz a qui ja ens hem referit diverses vegades.

D'ell hem consultat sobretot dos articles apareguts a la revista teòrica Tiempos Nuevos, en la qual per cert hem trobat també diversos articles del geògraf català

Gonçal de Reparaz, fill (23) Els dos articles tracten l'un sobre una visió general de Barcelona, l'altre en concret de Sants i Hostafrancs, entre els dos oferint una certa idea de la seva visió del problema urbà. És possible que no sigui un gran teòric (24), però la seva visió no va massa més enllà d'un rebuig de les conseqüències dolentes de la urbanització del mateix to del que podria fer un senyor rural; el mateix Francesc Roca cita una frase d'un altre teòric anarquista català que sembla tenir el mateix caràcter: "Grandes masas de explotados, envenenándose en la pestilente atmósfera de sus barriadas miserables". (25) No massa lluny hi trobem els comentaris d'Alaiz, que després d'una encertada visió de l'Eixample, i una pintoresca nota sobre la relació de Barcelona amb el mar -diu parlant del caràcter industrial de les barriades barcelonines: "como seria marítima la Barceloneta si en Barcelona hubuese mar segúnse cree equivocadamente. El mar existe en Barcelona sólo para que en el puerto desemboquen las letrinas de la urbe". (26) -analitza la component rural de la ciutat per causa de la immigració del camp. Component rural que desprecia i critica, amb una manca força acusada de criteris polítics; comenta que Barcelona conté més pagesos que enlloc, el que ha traslladat a la ciutat -segons ell- el caciquisme rural i el desinterés dels sindicats; diu que a Barcelona es gasten diàriament un milió de pessetes en alcohol i espectacles i res més,; quan sembla que arriba a una anàlisi interessant, acaba amb un comentari reaccionari i acrític: "El espectáculo suprimió el paisaje inmediato a Barcelona acuartelando las cercanías, cerrando Monjuhic

con verjas para que se diviertan los señores motoristas..."
(27)

Quan parla dels nostres barris, un tema ja més concret i el que més ens interessava, el to segueix essent el mateix, més intrascendent encara, Critica la urbanització de la plaça d'Espanya i comenta amb una certa melangia l'ambient de temps passats; les observacions del món industrial són esparsos o poc sòlides: comentaris el fum i sorolls de les fàbriques, referències breus a les cooperatives i als cors; indica amb un cert to amarg que només després de la cooperativa i el cor l'home de Sants pensa en el sindicat i cita, és clar, el local de "La Bandera Roja" on se celebrà el congrés de Sants. De totes maneres veu els sindicats de Sants com un reducte contra el centralisme sindical barceloní, però no acaba de desplegar aquesta idea que, en principi hauria estat interessant, alhora que assenyala que constitueix un baluart contra el sindicalisme reformista, el de la U.G.T. naixent, que justament, com veurem sí que feia proposicions alternatives; potser per això també el trobava reformista, és clar. En el seu article, però, també resta palesa l'existència d'un grup important de classes mitjanes, que dóna idea ja llavors d'aquest barri interclassista que hem intentat de dibuixar. Efectivament, li dedica una frase drítica, "El pequeño rentista y el comerciante viven en Sans completamente al margen del mundo". (28), tot volguent indicar que les seves rendes i el seu comerç no són gens comparables al gran comerç i als grans rendistes barcelonins. Aquestes dues són les pince-

llades més interessant de l'article per les quals podem tenir notícia de l'existència de dos grups socials enfrontats, dues fraccions de classe, que són relacionades en una estructura diferent que el bloc barceloní.

L'acabament de l'article que comentem és tan estrany com el seu inici, on reprén el to nostàlgic i reaccionari quasi. Ve a indicar que ha parlat de les coses bones dels dos barris, però que també en hi ha de dolentes. Coses dolentes a les quals dóna el qualificatiu de bruixes, "también hay brujas en Sans", suposo que amb el sentit de cosa obscurantista. El significat però és ben confús ja que aquestes coses dolentes, aquestes "bruixes" són per a ell l'atur, les endivinatoras -úniques potser a les quals escauria el qualificatiu-, i les "males" influències del cinema, que es tradueixen en la proliferació de les baralles a ganivetades i amb els primerencs prenys de les joves (29). És inconcebible la manca de criteri i la reacció d'un home que sembla teòric de l'anarquisme. Són ja molt lluny d'homes com Salvador Seguí, però són també molt lluny de trobar alguna concepció de la ciutat, ni en sentit positiu ni negatiu, sinó és un vague concepte entre la vida de poble i la ciutat jardí, però sense pensar en cap infraestructura de cap tipus com si la revolució social dugués aparellada totes les solucions. Efectivament, molt lluny de Salvador Seguí.

Dintre del moviment obrer és a grups minoritaris on cal cercar les primeres formulacions clares del problema urbà. Són els grups socialistes i comunistes, envigorits

pel triomf de la revolució bolxevic i que parteixen d'una postura comuna que és l'enfortiment de l'autonomia municipal. Justament la defensa d'aquesta autonomia a nivell local fou la que explicà l'oposició dels parlamentaris socialistes, d'Unió Socialista de Catalunya, al projecte de divisió comarcal de la Generalitat, en el que treballà Pau Vila; postura força significativa en un partit que anà sovint aliat al partit governant, a l'Esquerra Republicana. Fou justament aquest partit, a través de la U.G.T., i el P.S.U.C. a partir de 1936, el que dugué a la pràctica alguns dels punts del seu programa municipal durant el període de guerra, un cop les seves files havien crescut de manera espectacular.

Així, per exemple, hem examinat els programes municipals de dos d'aquests grups, el Bloc Obrer i Camperol, i la Unió Socialista de Catalunya.

El Bloc tenia un local a Sants, al carrer de Rosend Arús, nº 3, però mai hi assolí cap gran resultat electoral; de 50 a 56 vots a les municipals de 1931, uns 150 a les de diputats del juny del mateix any. El B.O.C. anava a les eleccions sobretot per a fer-se conèixer i alhora adquirir experiència electoral (30), i les eleccions municipals li suposaven un interès notable ja que "On la classe obrera ha de tenir més interès a exercir la seva capacitat política és en els municipis, nuclis bàsics de la vida del país". (31) Aquesta idea és desenvolupada amb el temps, fins que el 10 d'agost de 1933, al seu òrgan d'expressió, La Batalla ja hi podem

llegir tot un article dedicat a la qüestió municipal, força interessant de contingut.

Presentat com a programa de la Federació Comunista Ibèrica reclama bàsicament l'autonomia municipal de que ja hem parlat, tot carregant contra l'administració centralista contemporània, sobre la qual carrega principalment l'endeutament municipal. El més important, però, és la consideració revolucionària que atorga al poder municipal, el qual es proposa decididament de prendre, fins i tot -i això és important de destacar encara més- dins del règim capitalista. De l'anàlisi del programa -més ben dit dels punts del programa que figuren al diari- hom pot deduir que l'interés de prendre el poder municipal és basat justament en la reivindicació d'autonomia absoluta que fa, d'autonomia front de l'Estat i d'autonomia front de la Generalitat, que permeti d'aplicar als municipis canvis substancials del sistema social, tot introduint el que avui en diriem elements de socialisme. Aquest sentit resta ben clar en afirmar que l'autonomia que es vol no és una autonomia burgesa, que es redueixi a que governin els de sempre des de llocs diferents.

.Autonomia, doncs com a element fonamental de l'administració local i una nova manera d'entendre el territori. Efectivament, hi trobem ja una consideració territorial molt important a l'hora d'enfrontar la qüestió municipal, ço és, considerar el territori diferentment segons que sigui rural o urbà, tot i assenyalant separadament aquests dos tipus de municipis i presentant

per a ells programes diferents. És clar, que es tracta d'uns programes molt generals i de simples definicions gairebé, sense que s'arribi a determinar quines característiques determinen que un municipi és d'un o altre tipus i, encara menys, quina seria la seva adequació i distribució a Catalunya en concret. La idea, però, crec que és força interessant (31).

Dintre d'aquestes dues característiques bàsiques els punts programa, que eren molt escuets, definien objectius generals, sense detallar els mitjans ni els àmbits totals d'aplicació. En general era propugnada una gran ampliació de les competències municipals, a la base de totes les quals hi havia l'autonomia completa en l'elaboració del pressupost i en la recapta d'impostos, així com l'anul·lació dels deutes que hi pogués haver. A partir d'aquí es tendia cap a una municipalització dels serveis, en un sentit molt ampli, des dels que són així considerats per tothom, fins a la distribució del pa i la llet, la intervenció directe en el mercat de treball i la reforma fiscal, i a la creació de cossos armats. S'afavoria la participació dels sindicats, i, mentre als municipis urbans apareixien reivindicacions típicament "urbanes", com "parcs, jardins i llocs d'esplai públic" (33) o "supressió de la mendicitat", als municipis rurals hom extenia la municipalització a l'àmbit agrari i demanava alguns serveis més concretament, com telèfons, metges i serveis jurídics.

Però el B.O.C., que el 1935 s'integrà al P.O.U.M. no arribà mai a aquest poder municipal al que atribuïa

tanta importància. Més sort va tenir, en canvi, la Unió Socialista de Catalunya, partit també minoritari creat el 1923 -mal any per a una organització d'esquerres ja que coincidí amb el primer de la primera dictadura- però els dirigents del qual servaren una col.laboració amb els que després ho serien de l'Esquerra Republicana de Catalunya, que amb ells acudiren a les municipals de 1931, i amb ells pogueren gaudir del mateix èxit que s'anà multiplicant, amb la seva participació a gairebé tots els governs de Catalunya. El moment que ens interessa és el seu congrés del mes d'abril de 1933, al qual acudiren quatre representants de Sants, en nom de prop d'un centenar d'afiliats; era un dels barris amb més d'afiliats, després de Gràcia, de l'Esquerra de l'Eixample i de la Barcelona vella. Al dit congrés, F. Rossell i Montané i Emili Saleta i Llorens elaboraren una ponència força completa de política municipal que constava de 60 punts, que fou publicada amb antelació a Justícia Social (34).

El programa, força ampli, devia ésser bastant debatut al si del congrés, ja que en foren modificats alguns punts. S'en suprimiren dos, el 8, que propugnava l'elecció de l'ajuntament pel sistema majoritari, amb representació proporcional de les minories i vot secret amb cabines, i el 12, que preveia la celebració de referendum per a l'aprovació de qualsevol acord que afectés a més de dos pressupostos; el congrés retocà a més nou altres punts en que proseguí el llimat d'aspectes més democràtics, com és ara la supressió de l'elecció directe dels

alcaldès, l'elevació del límit d'habitants per a determinades condicions o l'afegit de la facultat dels partits de substituir els seus regidors que siguin expulsats o que deixein l'organització, també afegí algún aspecte, com el que ja hem comentat en un altre lloc de que a més del bany fos també obligatòria la instal·lació de la comuna a la reducció de la jornada laboral dels funcionaris de les 40 hores setmanals de la ponència a 36 hores. (35)

El programa no duu exposició de principis com el del B.O.C., però, en canvi els seus punts apareixen força més elaborats i concrets. De totes maneres, els principis que s'en desprenen no són massa diferents pel que fa a l'autonomia, en canvi no hi ha res de consideració diferent dels municipis segons llurs característiques. Així el primer punt propugna explícitament l'autonomia político-administrativa de tots els municipis i el punt quart la independència absoluta de les hisendes locals respecte de la Generalitat i de l'Estat. Set punts fan referència al sistema d'elecció i representació d'alcaldès i regidors i a la seva retribució, destacant-ne l'interès de marcar cada municipi com a cens electoral únic -fet que afecta a la possible autonomia dels barris de Barcelona, als quals no és feta cap referència- i la promoció de la iniciativa popular com a motor de la vida municipal sense arribar a concretar, però. Dotze punts malden d'arrèglar el problema dels funcionaris, per als quals es demana l'Escola d'Administració Pública. Onze dels articles restants fan referència a

reformes fiscals de tipus progressiu, destacant-ne, com en el cas anterior, els impostos especials al comerç i fabricació de productes alcohòlics, al luxe i al vici. La resta d'articles tracten de la municipalització progressiva dels serveis, entesos també en un sentit molt ampli, en el qual destaquen la supressió total d'ajuts a obres i entitats eclesiàstiques o de caràcter confessional i la laicització integral de tots els serveis municipals. Hi ha també un punt 46 que propugna l'augment "dels espais lliures".

El fet més important però és que aquest programa coincidia amb molts punts de la llei municipal que elaborava, més o menys contemporàniament, el Parlament de Catalunya, en la comissió del qual que en discutí el projecte hi figuraven tres membres d'U.S.C., Serra i Moret Ponsetí i Carles Gerhard, cap d'ells però, com hem vist redactor del programa del partit. La llei fou aprovada per etapes, però el 5 de gener de 1934 s'en aprovà la convocatòria d'eleccions municipals amb el sistema nou, que provocà justament la publicació dels programes que hem comentat (36). Eleccions que foren un èxit per les esquerres que, coaligades coparen la majoria a més de les tres quartes parts dels municipis catalans. Els fets d'octubre suposaren, com en tantes d'altres coses, un cert parèntesi, que la victòria del Front popular del febrer de 1936 i encara més la victòria sobre els facciosos el 19 de juliol del mateix any rellançaren més del que hom podia sospitar. Així hom avançà cap a la municipalització; el 7 d'agost del 36

sortí ja el decret d'apropiació dels habitatges deixats per part d'elements de la burgesia -unes 35.000 cases a Barcelona- i cinc dies després els lloguers eren rebaixats per decret. El fet més important però era el debat en torn a la propietat del sòl on cada opció política presentava criteris diferents, des del proudhonisme velat del P.O.U.M., a la municipalització del sòl de la C.N.T., passant per les vacil·lacions de l'Esquerra, l'home fort de la qual era ja Tarradellas. La U.G.T., llavors amb un pes creixent ja del P.S.U.C. fou la base del decret de la municipalització de la propietat urbana, que transformà l'habitatge en un servei municipal (37). El decret sortí el 18 de juny de 1937 i el mateix any l. U.G.T., en publicà el contingut comentat (38); fou creada una Comissió Mixta per a l'Administració i Control de la Propietat Urbana (C.M.A.C.P.U.) que dividí Barcelona en deu zones, la primera centrada a Sants, al carrer de Cros, 5 com ja hem dit, i que tenia cura de set mil finques, a les Corts hi havia la segona, amb mil cinc-cents finques, mentre que la desena era centrada al Prat Vermell, amb dues mil finques.

Hem pogut veure doncs com la concepció de la ciutat que ha d'estar per sota de qualsevol moviment ciutadà, apareix molt tardanament entre les forces populars i quan ho fa va lligada estretament a la transformació social, de la qual és considerada com un primer esglaió. No hem considerat volgudament les idees que sobre el tema poguéssin tenir els radicals que gaudiren sempre d'un cert arrelament en alguns sectors del barri, i ho he fet

perquè malgrat la seva experiència municipal, ja que estigueren als ajuntaments gairebé tot el primer terç del segle, considero que no passaven de perpetuar la manera de fer de les dretes, sota la capa d'un republicanisme demagògic i anticlerical. Així ho demostraren quan les eleccions del febrer del 36 a nivell polític. A nivell municipal en hi hanprou de llegir les polèmiques sobre el problema de l'aigua a Barcelona el novembre de 1910 (39) o les "pich i ponades" de qui fou alcalde de Barcelona de gener a octubre de 1935.

Anem, doncs, a veure les respostes urbanes en temps del franquisme.

02.02. LES LLUITES URBANES RECENTS

En els temps del franquisme, la càrrega política de les reivindicacions urbanes havia lògicament de desaparèixer, ja que tota política que no fos la oficial era perseguida. Tornaren a multiplicar-se els articles criticant la manca d'asfalt d'un carrer o demanant la construcció de clavegueres, d'una escola o d'uns jardins per a infants. Eren les cròniques que omplien les seccions locals de tots els diaris barcelonins o de les circulars dels districtes, com ja hem vist. Això, o el trionfalisme turiferari de les primeres pedres i les inauguracions o de les festes de carrer que tornaren a reviure com a únics raigs d'alegria en una vida grisa, com a úniques mostres d'organització comunitària en una societat que no podia encara ni refer-se. Era el món de les novel·les de Joan Marsé.

En aquest món, com una floreta en un femer, començaren a sortir a partir de 1956 tímidament i amb força a partir de 1964 els articles i llibres d'un home que representava la veu dels nous barris perifèrics de Barcelona, dels nous arribats i dels habitants de sempre d'aquests sectors de la ciutat on ella ja "canvia de nom"

Francisco Candel. Avui embarrancat també, com Xirinacs, en les aigües tèrboles del Senat; ell fou com ja hem dit el primer toc a la consciència dels ciutadans, fenomen molt important encara poc valorat, del qual en conservem l'impacte que causà a les nostres consciències; una mesura d'aquest impacte pot donar-la l'interés que tingué el líder nacionalista Jordi Pujol de recollir immediatament el repte que suposaren les revelacions públiques d'unes realitats fins llavors silenciades (40).

Candel, un home que des de la seva arribada a Barcelona ha viscut en els barris formats en terres de l'antic municipi de Sants, entre Montjuïc i la Zona Franca força vinculat, doncs, a la nostre àrea d'estudi com comentàvem, ha obert però altres camins amb la seva tasca. I aquí vull referir exclusivament a la seva tasca peonera en la lluita urbana, lluita deirecte al seu barri, lluita indirecta, però encara més valuosa a través dels seus articles als diaris. Perquè els seus articles, que són moltíssims, incomptables, no poden ésser classificats de cap de les maneres en el gènere que comentàvem suqra mateix. No sols perquè ell mateix és l'encarnació de les víctimes de la urbanització de l'època del capitalisme més salvatge els temps de l'autarquia i, després, dels temps de l'"estabilització" de l'Opus, sinó també perquè no es quedàen en la crítica, ni en la constatació simple de mancaments i dèficits. Efectivament, sota dels seus articles hi ha un projecte polític, potser poc formulat, potser més intuit que altra cosa, però un projecte polític. Ell mateix ho expresa prou clarament en un arti-

cle sobre l'arrabassament de les acàcies del passeig de Zona Franca, "En realidad, nosotros no hemos dicho nada. No tenemos voz ni voto y otros piensan y deciden por nosotros". (41) Potser un xic inconscientment, però és difícil de dir tant en tan poques paraules i tan sencillament, tan a l'abast de tothom; és el desig d'intervenir en la presa de decisions que afecten la població d'aquesta mateixa població que amb el temps anà prenent forma i cos i acabà sortint aquí i allà, i que nosaltres veurem en el cas de Sants. Candel, doncs, ha estat el primer dels "periodistes" de temes urbans, i com a primer amb unes connotacions diferents de qualsevol altre, per la seva vinculació directe als fets dels quals tracta, que no és fruit de cap esperit de catequès i de cap tipus, ni religiosa, ni política, i per la seva gran qualitat literària.

El mateix llibre periodístic de barris que hem citat tantes de vegades, de Fabre i Huertas, també li reconeix aquest paper capdavanter: "Francesc Candel, amb els seus llibres, va tènir un paper de mestratge, d'obrir nous camins. El candelisme dóna pas a les primeres temptatives de periodisme de barri, que topen al principi amb l'oposició dels directors i els empresaris que opinen que allò no fa vendre diaris". (42) S'en fa difícil de creure en un "candelisme", ja que els seus veritables continuadors, en tot cas, més que no els periodistes han estat els ciutadans de les lluites urbanes, en tot cas, ja que Candel mai va separar l'esperit de "barri" de la reivindicació política i de classe, que l'ha menat al lloc que avui ocupa; Candel no ha estat mai un periodista ni un lluitador de l'herbeta i l'ateneu.

I arribem ja a les lluites recents, lluites que s'enmarquen bàsicament dintre de les associacions de veïns, entitats algunes heretades d'antic com a associacions de veïns i comerciants de carrer, encarregades de les bombilletes de Nadal i de les banderetes de les festes majors, d'altres però, la majoria, sorgides de la certa permissivitat que suposà la llei d'associacions de 1964 (43). De totes maneres no fou fins a la fi de la dècada dels seixanta que iniciaren la seva aparició els moviments socials urbans, "El movimiento social urbano de Barcelona no comienza propiamente hasta el año 1969 ya que anteriormente las luchas por problemas urbanos son muy escasas, aisladas, y no van más allá de las prácticas legalistas o de las manifestaciones minoritarias de los elementos del barrio más vinculados a la política".(44) És també Josep Olives qui atribueix l'inici d'aquest moviment al sostre a que arribaren els moviments democràtics d'aquells anys, Comissions Obreres, Sindicat Democràtic d'Estudiants, i a la desorganització consegüent que provocà la repressió (45).

Certament aquest fet explica la certa disponibilitat d'alguns quadres per a un moviment nou. D'altra banda, és indubtable que la pujada dels moviments democràtics esmentats amplià de manera considerable el nombre de persones que prenien actituds polítiques en temps de la segona dictadura, eixamplant alhora la permissivitat i la gosadia, elements tots dos decisius per a permetre la participació cada dia més gran a qualsevol moviment.

Però també jugaren les condicions generals que ja hem esmentat. Un element a tenir també en compte, molt més general, és la manifestació durant aquesta dècada ja a Barcelona de la crisi urbana pròpia de la fase d'acumulació monopolista del capital. Efectivament, hi ha hagut el canvi en la estructura urbana de que parlavem en començar aquest capítol; "... la concentració de capital conlleva la concentració (econòmica, social, espacial) de los medios de producción y de las unidades de gestión. Lo cual obliga a una concentración similar de la fuerza de trabajo y, por tanto, de los medios necesarios para su reproducción". (46) Aquesta concentració suposà l'arribada a Barcelona de grans contingents de població immigrada i l'escampament del fenomen urbà per tota la regió; als barris que hem estudiat fou la renovació urbana, l'obertura de vies noves, l'aixecament de blocs grans..."La crisis urbana que conocen por experiencia propia los vecinos de las grandes ciudades proviene de la incapacidad creciente de la organización social capitalista para asegurar la producción, distribución y gestión de los medios de consumo colectivo necesarios para la vida cotidiana, de la vivienda a las escuelas, pasando por los transportes, la sanidad, los espacios verdes, etc." (47). Incapacitat que és reflexada tan en els dèficits com en la repartició desigual dels serveis i dels costos que aquests generen. La resposta política sorgeix de la presa de consciència d'aquests dos factors: mala organització i explotació.

Els barris de Sants, Hostafrancs i la Bordeta són

a aquesta presa de consciència gairebé des dels primers moments i són moltes les lluites de les quals podríem adduir testimoniatge, però ens hem volgut cenyir als fets més destacats i de major significació, tot deslliurant-nos del que podria semblar esperit xauvinista d'èrudi local que magnifica qualsevol cosa que pugui tenir relació amb el tema estudiat (48). Per aquesta raó ens referirem solament a les lluites que seleccionaren J. M^a alibés, F. Miguélez, Mª J. Pardo, R. Pradas, J.J. Santolaria i J. Sabaté en un estudi de finals de 1975 sobre les lluites als barris de Barcelona(49). De les 83 lluites de les quals deixen constància entre 1969 i 1975, quatre són de Sants, dues d'Hostafrancs i una de conjunta; a elles farem referència.

La primera, com ja hem dit diverses vegades, fou l'oposició dels veïns dels carrers de Badal i de Brasil a les expropiacions per a l'obertura del primer cinturó de Ronda. Efectivament, aprovada la construcció d'aquest tram de via ràpida per a automòbils en el pla especial de 25 d'abril de 1968, del qual ja hem parlat abans (50), a finals de 1969 els habitants del sector en tingueren coneixement per primera vegada. Eren afectats uns vuit-cents habitatges, a més de tota una colla de comerços i petites indústries; l'ajuntament prometia una indemnització de 125.000 pessetes als llogaters, que pagaven llavors un lloguer mig de 400 pts. al mes. La reacció aquí fou doblement política, per bé que no n'assolí tot el nivell la resposta; en efecte, els veïns eren afectats per uns canvis sobre els quals no s'els havia demanat

l'opinió -recordem la frase de Candel, referida als primers passos de preparació de la mateixa via, per cert- i, alhora, la reforma beneficiava a tota la ciutat, però el cost es concentrava en un sector de gent majoritàriament sencilla. La mateixa via en arribar a Sarrià salvà obstacles sense expropiacions.

Els veïns demanaren, en contraproposta, que la via fos subterrània en vuit-cents metres, el que permetia de conservar el carrer als trenta metres que tenia per comptes dels cinquanta que reclamava l'ajuntament, i, que en cas de que les expropiacions fossin inevitables els hi fos atorgat als veïns un habitatge al mateix barri. A rel d'aquest fet sorgí la primera associació de veïns de nou estil a Sants, l'"Asociación de vecinos Badal, Brasil i Adyacentes" legalitzada a començaments del mateix 1970. La junta però caigué en mans dels industrials -el senyor Armadàs, el president, era director de la fàbrica "La Moravia"- i comerciants- el senyor Gasull, el secretari, era l'amo d'uns magatzems de sacs-, els quals dugueren l'acció cap al camp dels tribunals, apartada de la participació massiva dels afectats, els quals acabaren acceptant en la lluita desigual individu-administració- les 125.000 pessetes i marxant. La lluita legal aconseguí d'endeutar l'associació de manera forta, a més d'una victòria parcial important, un túnel de 300 metres -el 37,5% del que era demanat-, per bé que l'ajuntament ha mantingut la demanda d'expropiació als cinquanta metres, i una victòria moral, més irritant que altra cosa; l'abril de 1975 el Tribunal Suprem declarà il.legal i anul.là

el pla especial pel qual havia estat construït el cinturó, quan aquest ja era acabat del tot i funcionava feia tres anys, quan ja no hi havia res a fer.

N'ha restat, doncs, aquesta amenaça de l'expropiació fins als cinquanta metres inicials, fins i tot per al sector subterrani del cinturó; amenaça que encara no està resolta i que ha motivat els nombrosos 30 de les pancartes a les cases i a totes les manifestacions i reunions en que participen els afectats. N'ha restat també l'associació, amb el deute, però un instrument legal que amb el canvi de junta el 1972, canvià també de manera de fer i de possibilitats, coordinant cada vegada més les seves actuacions amb el Centre Social, i estenent la seva àrea d'influència cap a la Bordeta. Deixà el local social de les parròquies -primer Santa Tecla, després els Dolors- i s'instal·là finalment al número 151 del mateix carrer Badal, el que ha possibilitat en bona part la seva potenciació.

Cronològicament segueix el problema de les cases dels carrers de Joan Güell i de can Bruixa, esquerdades per les obres del metro de la línia del Poble Sec a la ciutat universitària. El novembre de 1971 començà de plantejar-se aquest problema, sobretot, al carrer de can Bruixa on nou habitatges hagueren d'ésser desalotjats urgentment i l'edifici segueix encara avui tapiat. Fou la primera intervenció pública del Centre Social de Sants, que assolí la legalització el gener de 1972, per a un àmbit d'actuació que abastava tot el districte VII. El març

de 1972 hi havia ja una vuitantena de famílies afectades per les esquerdes i el Centre Social, a més de promoure una campanya al barri, sol·licità informació a l'ajuntament i als col·legis professionals, que tingueren així una de llurs primeres intervencions en els problemes ciutadans de Barcelona. L'ajuntament pressionà per el desalotjament, tot oferint 150 pessetes per persona i dia de permanència fora de la llar; els veïns en demanaven dues-centes i, sobretot, el compromís de poder tornar als habitatges llurs. El 30 d'agost, dia fixat per l'ajuntament per al desalotjament, els veïns s'hi resistiren, alhora que altres veïns del barri s'hi solidaritzaren, moguts per la campanya del Centre Social. L'ajuntament hagué de cedir i nomenà una comissió tècnica per al estudi de l'estat real de la qüestió. Això suposà un ajornament de la solució que permeté als veïns i al Centre de poder dialogar amb el nou alcalde Masó el qual signà el compromís de preservació dels habitatges, el qual decidí que els estadants abandonéssin llurs llars de l'agost a l'octubre de 1973. Aquest mateix any havia nascut també una nova associació de veïns per a fer-se càrrec directament de l'afer, l'associació de veïns de Sol de Baix, que coordinada també al Centre ha participat en campanyes comunes, alhora que ha lluitat per la preservació del solar de la cantonada cinturó de ronda-avinguda de Madrid, que ha estat finalment edificat, i per la municipalització d'un sector que el pla comarcal assenyala de verd públic al carrer de Fígols i que l'ajuntament ronseja en adquirir.

A continuació cal assenyalar el conflicte ja esmentat per l'exposició de les instal·lacions de gas natural al carrer dels Rajolers del diumenge 29 d'octubre de 1972. L'explosió provocà catorze morts, dinou ferits i que seixanta-cinc persones quedessin sense casa. El Centre Social organitzà ben prest la resposta de cara a resoldre el problema immediat creat als veïns afectats i, alhora, de prevenir situacions similars en un barri amb un parc immobiliari força envellit com hem vist.

L'acció fou plantejada a partir d'un manifest del Centre força seriós, fet públic el 2 de novembre següent, el dijous, a partir del qual intentà mobilitzar els veïns de Sants i de reunir en torn seu el màxim d'altres entitats santsenques, per tal d'aconseguir un moviment unitari i majoritari. El dissabte es congregà una manifestació davant dels locals de "La Catalana de Gas" al carrer del portal de l'Àngel i el primer diumenge de desembre fou convocada una assemblea popular al cinema Gayarre per tal de tractar de la solució definitiva, assemblea que fou prohibida, però a la qual assistiren un miler de veïns, i en la qual es produí un fet nou, fruit del nou tipus de manifestacions pacífiques de tipus popular: la policia restà força incapacitada d'actuar davant d'un públic poc habitual d'aquest tipus d'actes -sobretot, gent gran i moltes mestresses de casa- mobilitzat, a més, per un problema que els afectava a ells per igual; hom va poder veure moltes dones que increpaven els policies amb aquesta qüestió tan sencilla:

a casa vostra també pot explotar el gas.

Els resultats polítics foren, doncs, importants, sobretot en l'afirmació del paper d'aglutinador que el Centre Social podia jugar dins del conjunt del districte. Els resultats pràctics foren molt interiors: "La Catalana" en pla d'empresa neo-capitalista i per tal de desmarcar-se de l'explosió del carrer de Santa Amèlia de 1971 -encara avui sense explicar, per bé que molts som convençuts de que allà no fou el gas, sinò un grup d'ultradreta que manipulava explosius -decidí el març del 1973 de fer-se plenament responsable i pactar privadament amb els veïns, a condició de que no se seguissim tràmits legals. Un cop més, la indefensió total del ciutadà que dona una gran debilitat a l'hora de negociar amb l'administració o amb grans entitats i que afaforeix d'acceptar qualsevol plat de lleties, abans del radical i possible no-res.

A mitjans de l'any 1973, el Centre Social de Sants -la seu social del qual, com ja hem comentat, és al carrer d'Olzinelles, 30 on hi hagué el S.O.S., el Servicio de Orientación Social creat el 28 de setembre de 1952- organitzà una campanya de sensibilització, centrada en una exposició fotogràfica sobre els barris del districte que durà dos mesos, juny i juliol, i un butlletí de divulgació, tots dos sota el lema "Cop d'ull a Sants" i un dibuix molt encertat d'En Cesc, que li donà un gran impacte. Constituï una preparació excel·lent per a les campanyes següents, sobretot per a la resposta als intents de renovació del sector històric del barri a partir de les obres de

l'estació terminal ferroviària.

Efectivament, la tercera estació de ferrocarril de Sants, subterrània, que esdevenia terminal de Barcelona per a les línies del sud i occident, duia aparellat un pla parcial anomenat "de la travesera industrial", aprovat segons que sembla el 1967, però desconegut fins llavors, que suposava la construcció de la perllongació de l'avinguda de Roma, que vorejaria la part superficial de la nova estació, i formaria un pas elevat per sobre de la plaça de Salvador Anglada a sis metres d'altura. S'uní a aquest fet l'absurda política de desmantellament dels tranvies i llur substitució per autobusos, que "induí" la companyia a convertir les cotxeres de Sants, l'antic cementiri, entre l'església i la Carretera, en un "museu del tranvia". Els habitants de Sants se sentiren vexats, com si s'en burléssin; el barri era remogut de soca-rel, uns veïns eren expulsats i d'altres eren instal·lats de nou, els serveis seguien com sempre augmentant els seus dèficits i ara s'hi afegia un "Scaltextric" pels altres ciutadans de Barcelona i perquè els turistes puguéssin estalviar-se algú embús de transit a la plaça d'Espanya, i, a més, un pintoresc "museu del tramvia" al qual no veien cap utilitat quan mancaven tantes altres coses, quan l'haurien volgut veure més aviat com a realitat, al tranvia, no com a peça de museu.

El Centre Social muntà una campanya sota el lema "Salvem dia a dia, ni pas elevat ni museu del tranvia", de la qual s'ha escrit "... por sus características y sus

resultados, escribió una página importante en la historia ciudadana, al mismo tiempo que iniciaba una nueva etapa en las luchas urbanas de Barcelona". (51) El lema que era únicament negatiu, tenia de bó el molt ressó popular i deixava oberta la participació de tothom a l'hora de decidir la substitució de les coses que no es volien. Participació que es facilità amb la instal·lació d'un stand a la mateixa plaça de Salvador Anglada, al cor del barri, centre de la Carretera, sempre tan atapeïda de gent. Foren recollides més de tretze mil signatures en contra i es dibuixà l'anhel de convertir la plaça, en plaça autèntica, sense cotxes i amb jardinetes i de remodelar el conjunt cotxeres-església-casa del Rellotge a través d'un concurs obert d'idees, en un espai nou que tot i preservant la plaça de l'església i l'edifici de la casa del Rellotge permetés la construcció d'alguns dels serveis més indispensables. La campanya fou closa amb una assemblea massiva al cinema Gaiarre que ratificà tot el seu desenvolupament, el 12 de maig de 1974.

Una altra característica de la campanya fou, però, la coincidència amb el període Masó a l'alcaldia de Barcelona, el que n'hi accelerà l'èxit tot anunciant al ple del 21 del mateix mes que no hi haurà pas elevat; més tard concedí també la no edificació del museu i prometé l'adquisició de la casa del Rellotge per part del municipi per a convertir-la en un casal de cultura. El primer de febrer de 1975 la plaça era inaugurada i Masó hi assistí, volgudament sense massa protagonisme. Calgué esperar després que passés tota l'etapa Viola

per a poder seguir donant passes endavant i així el 26 de març de 1977 eren inaugurades les cotxeres, una mica tal com estavem, sense massa acondicionaments, com a local obert al barri, lloc d'espai i d'actes culturals i polítics, que espera la seva solució definitiva d'un concurs d'idees que l'ajuntament ja ha pagat, per bé que no resolt del tot, on apareixen residència de vells, centre d'urgències, guarderia i espais verds.

La festa popular de l'1 i 2 de febrer de 1975, d'inauguració de la plaça sense cotxes aparcats, sense pas elevat, fou un gran encoratjament per als veïns de Sants i per al Centre Social. Des de llavors els sant-sencs volen donar a aquesta plaça el seu nom, plaça de Sants, ja que ha estat Sants qui l'ha guanyada, de Salvador Anglada ningú no en sap res, i val més. Aquest èxit mogué a convocar gairebé seguidament una nova campanya que uní també gairebé totes les entitats del districte: "Salvem La Espanya Industrial". A rel d'aquesta seqüència en el temps algú ha escrit: "Los propietarios de una gran fábrica, la España Industrial, situada en el corazón del distrito durmieron mal a partir de aquel día..." (52). Pel que ja hem vist abans, En Maties d'Espanya i Muntadas, segon marquès de Montsarrà no perd el son tan fàcilment.

Però abans ens cal parlar de dos conflictes que afectaren el barri d'Hostafrancs i que suposen un nou tipus de problemàtica. No es tracta ja d'enfrontaments directes amb l'administració; sinó amb els industrials.

Efectivament, el primer, els orígens del qual són força antics si cerquéssim queixes i protestes més o menys col·lectives, que deuen datar probablement de la mateixa instal·lació d'un estenedor de pells de be al carrer de Sant Nicolau el 1952. Una de les instal·lacions relacionades amb la proximitat de l'escorxador, com d'altres quadres i estables que són freqüents pels seus volts. Les instal·lacions força artesanals feien molt desagradable la seva proximitat, sobretot els estius quan les males olors i les invasions d'insectes eren més greus. Molt més desagradable devia ésser encara de treballar-hi, és clar!

Els veïns, però, no apreciaven aquest fet, empesos pels anys de resistir, fet que aprofità l'amo per a jugar a enfrontar els interessos d'uns i altres. En efecte, quan l'associació de veïns d'Hostafrancs -llavors només comissió gestora ja que fins enguany no ha estat oficialment legalitzada, igual que la de l'Esquerra de l'Exemple amb la qual col·laborà en aquest afer -entrà en la lluita, l'ajuntament aviat donà la raó als veïns, obligant a l'empresa a marxar o a instal·lar xemeneies i ventiladors. L'amo aconseguí d'anul·lar les sentències i oficis gràcies a bons oficis als sindicats de llavors i amb l'amenaça de plegar tot d'una. L'estiu del 1975 es feren moltes reunions i assemblees, sense aconseguir altra cosa que una promesa de trasllat per a divuit mesos més tard i uns ventiladors hipotètics i extractors d'olors que mai se notaren funcionar. Calgué esperar l'altre estiu, i amb una acció decidida de vetlla d'un dia

i una nit a les portes de l'empresa per a impedir-ne el funcionament i deturar-lo per sempre més.

El mateix tipus de raonament féu l'empresa "Manufacturas Cerámicas" de la Gran Via-Rarell-Bordeta, quan des de mitjans de 1974 els veïns començaren de pressionar contra els fums de la fàbrica. Els directors pretengueren d'enfrontar veïns i treballadors, ja que ells volien tancar per tal d'urbanitzar el seussolar mentre la fàbrica de Martorell els hi permetia de mantenir la producció. Els veïns saberen en aquest cas defugir l'enfrontament, però l'única cosa que aconseguiren fou d'accelerar el desmantellament de l'empresa. Efectivament, a començaments de gener de 1975 l'ajuntament concedí un darrer termini d'estada a l'empresa que acabà el 31 de març, data que fou la fi del funcionament de la fàbrica després de vuitanta-un anys.

Els veïns afectats, que feren diverses concentracions al carrer per tal de pressionar el tancament, festejaren al carrer també el seu èxit. L'associació volgué però aprofitar la victòria primera per tal de prosseguir la lluita per a aconseguir el solar per a la construcció d'equipaments. Fou inclòs en la llista d'espais a recuperar del districte VII i el novembre de 1976 totes les seves parets foren pintades de reivindicacions de serveis, sobretot, d'un institut d'ensenyament mitjà; l'empresa però tenia permís d'obres i només estava pendent de la definició del pla comarcal una de les vies noves del qual travessa el solar. Un cop aquest definit, ha estat aixecada la

suspensió de llicències i avui la fàbrica ja és en part aterrada, i dos blocs de pisos al carrer de Farell i a la cantonada de la Gran Via comencen ja de construir-se.

De "La España Industrial" que com a solar afecta tan a Sants com a Hostafrancs, com els afectà com a fàbrica el segle passat també per igual, ja n'hem explicat tota la història. L'opositor és aquí un industrial i un gran industrial; no ha necessitat negociar directament amb els veïns que pràcticament ni l'han vist mai. Dos blocs de pisos al carrer del Rector Triadó, on hi hagué el camp de futbol, són ja una realitat; en aquest cas l'empresa ja havia plegat i no tenia cap obstacle, sinó hagués estat la tossuderia d'alguns veïns que després de patir les conseqüències del veïnatge industrial durant més d'un centenar d'anys i creïen que tenien algún dret sobre la fàbrica, sobre el seu solar. Hom demanava la conservació dels plàtans dels carrers i places interiors, que per bé que de propietat privada havien fet el seu efecte de pulmó del barri. Hom volia conservar també les xemeneies soles, com un record d'allà on havia estat construïda la història del barri durant diverses generacions. Els plàtans encara hi són, les xemeneies ja no.

Malgrat els èxits anteriors aquesta campanya no fou com les altres. Per bé que la gent entenia prou bé que si no costava gens d'expropiar moltes famílies de condicions econòmiques minses, no era cap injustícia d'expropiar -i sense entrar en discussió d'indemnitzacions una sola família i rica per a afavorir tot un barri, la

gent no es mobilitzà com abans. Havien coincidit factors diversos i adversos. Havia Pssat l'època Masó, i Viola empantanegava tots els problemes de la ciutat; amb Viola no era tan fàcil ni tan planer; havia passat també el pla comarcal, que no era poca cosa; semblava que els moviments urbans havien assolit un sostre i no trobaven sortides noves; les millores aconseguides, en definitiva, no feien sinó reforçar les aspiracions de la renovació urbana que proseguia impassible la seva tasca, avui enderrocant una casa vella quí, demà aixecant un bloc nou allà.

El pla comarcal, però, fou una mica la puntilla. La gent veié clar que suposava la destrucció final: les vies noves i les requalificacions escorxaven tot el barri de cap a peus. La lluita no s'organitzà, però, en contra, sinó a favor però retocant alló que era nociu. Al districte VII gairebé tot ho era. La campanya fou molt important, les quatre associacions del districte, més la de les Corts treballaren juntes; les assemblees foren molt nombroses; foren recollides més de vuit mil impugnacions -força ben fetes, un exemplar en figura a l'apèndix- de caps de família de Sants, d'Hostafrancs i de la Bordeta que foren presentades; impugnacions, que volen dir justament acceptació del pla a nivell general, però carregada de coses concretes. Això la gent no ho entenia, sobretot degut a la campanya de premsa confusionària desfermada pels enemics autèntics del pla, els grans propietaris del sòl -industrial o comerciants, però propietaris del sòl.-

No fou en debades tanta impugnació. S'aturaren una

mica les coses: desaparegueren una via ràpida de les que afectava Hostafrancs, la perllongació del carrer de Joan Güell a l'altra banda de la Carretera, els plans especials de Badal, Numància, Tarragona i plaça d'Espanya, alhora que una tercera part dels terrenys de "La España Industrial" era destinada a equipaments així com el sector industrial dels carrers de Pavía i de Canalejas. Continuen però les demás vies ràpides d'Hostafrancs, paral·leles a la Gran Via, l'afectació dels cinquanta metres de Badal -absurdament! i el perill d'expropiacions als carrers de Tarragona, Joan Güell, Rosés, Sagunt, Noguera Pallaresa, Consell de Cent i Creu Coberta. A més, el pla no ofereix ni la tercera part de les cinquanta hectàrees que el mateix pla reconeix que hi hauria d'haver d'equipaments, alhora que permet gairebé la duplicació de la població.

Els resultats són descoratjadors. Les associacions i els partits decantaren l'interès cap a la consecució d'uns ajuntaments democràtics única garantia d'un funcionament diferent. Però els partits i les associacions han permés que la situació se podrís, essent molt difícil de fer una anàlisi de la situació actual, perquè ningú no sap quina és. S'han aconseguit alguns equipaments, victòries imprescindibles per a encoratjar el camí, però el camí s'ha estrocat. Si a Madrid els moviments ciutadans apareixien fortament lligats a la lluita contra la vida cara (53), aquí ha desaparegut tota referència a les transformacions del sistema que era implícita a tots els programes municipals republicans. Una situació prenyada

de conseqüències.

El que és incontestable, però, és que existeix un nucli de gent, aglutinats aquests anys darrers en torn del Centre Social i de les seves iniciatives, que comença de voler participar en la gestió dels afers que afecten la seva vida quotidiana. Si féssim percentatges, potser encara serien més reduïts que els que trobavem quan l'afer de l'agregació respecte a la participació popular. Però si hi ha un grup que amb interessos diferents, vol començar de prendre decisions grups que ha consolidat en torn seu aquella consciència històrica de barri que s'havia anat esvaint. El barri torna a ésser el marc del retrobament de grups socials amb interessos diferents, dintre del qual pretenen de redreçar les condicions de vida general, i ho assoleixen quan les circumstàncies, també més generals hi acompanyen.

Notes al capítol 02.

1) Henri Lefebvre, La revolució rubana. Ed. Alianza, Madrid, 1972; pàg. 190.

2) Fragment del mateix article citat a l'encapçalament, reproduït a Pere Coronines, Diaris i records; vol. II, "De la Solidaritat al 13 d'abril". Ed. Curial, Barcelona, 1974; pàg. 205.

3) Id. pàg. 327.

4) Del pròleg de Lluís Mª Xirinacs al llibre d'Oleguer Bellavista, Evolució d'un barri obrer: Almeda, Cornellà. Ed. Claret, Barcelona, 1977; pàg. 6.

5) Es tracta de l'obra, tants cops ja citada, de J. Fabre i J. Mª Huertas, Tots els barris de Barcelona. Ed. 62 Barcelona, 1976; vol. I, planes 131-235.

6) Es refereix a La Tara, revista publicada a Sants entre 1918 i 1932, dirigida per Antoni Bojé i Serranova.

7) Fabre i Huertas, op. cit., pàg. 146.

8) L'Eco de Sans, revista setmanal que aparegué a Sants de maig a desembre de 1877, sota la direcció, més o menys velada, de Jacint Laporta.

9) Revista quinzenal, força irregular, que tragué sis números entre el juliol de 1931 i l'abril de 1932.

10) Periòdic setmanal publicat a Sants entre 1890 i 1897 fins una mica després de l'anexió, fundat per Jaume Costa.

11) Sants és la revista de l'alcaldia que aparegué substituint a la Circular de los alcaldes de barrio. Distrito VII que sortia des del maig de 1950. Sants, que aviat incorporà la "t", és una mica el fruit del pas per l'alcaldia de l'escriptor Tomàs Roig i Llop, antic membre de la Lliga, el catalanisme del qual li valgué el servir de cap de turc d'un falangista corrupte que el féu empresonar, fet que li féu abandonar tot col.laboracionisme amb el govern i arribant a ésser un membre distingit de l'oposició catalana, sobretot, en el camp dels defensa dels drets humans. A la revista hi havia incorporat també d'altres escriptors catalanistes com Esteve Calzada, al qual substituí Josep Miracle, com ja hem vist.

12) Fabre i Huertas, op. cit., pàg. 150. La foto al.ludida és reproduïda a la plana 139.

13) Eco de Sans, Sants, 30 de juny de 1877, nº 7, pàg. 54.

14) Id., primer de desembre de 1877, nº 29, article editorial planes 229-230.

15) Pere Coromines, op. cit., pàg. 205.

- 16) Ressenya apareguda l'endemà a La Veu de Catalunya, Barcelona, 25 de març de 1917.
- 17) Salvador Seguí, Escrits. Ed. 62, Barcelona, 1975; pàg. 46.
- 18) Id., pàg. 49.
- 19) Id., pàg. 40
- 20) Id., pàg. 36.
- 21) Francesc Roca, Política urbana i pensament econòmic. Barcelona 1901-1939. Tesi doctoral, Facultat d'Econòmiques, Barcelona, maig de 1977. En aquest sentit hom pot veure especialment les planes 32-387.
- 22) Salvador Seguí, op. cit., pàg. 72.
- 23) Sobretot, "Lo que gana el obrero español", Tiempos Nuevos, Barcelona, setembre 1935, any II, nº 7; planes 171-173.
- 24) No n'he trobat massa informació, ni, sobretot cap valoració de la seva idea de ciutat llevat de les ratlles que li dedica Francesc Roca a la seva tesi suara citada.
- 25) Alfonso Martínez Rizo, La urbanística del porvenir, Cuadernos de Cultura, València, 1932; citat a la citada tesi de Roca, pàg. 542.

26) Felipe Alaiz, "Barcelona, ciudad rural", a Tiempos Nuevos, Barcelona, agost de 1935, any II, nº 4, planes 132-135.

27) Id.

28) Felipe Alaiz, "Sants i Hostafrancs = microcosmos", a Tiempos Nuevos, Barcelona, octubre de 1935, any II, nº 6; planes 196-198.

29) Coses molt semblants poden llegir-se en un article de Pere Coromines, publicat a El Poble Català el 1911, amb el pseudònim d'Enric Mercader, on tracta com a "podridura que ens arruïnarà com a poble" l'increment de neixements "il·legítims" que experimentava Barcelona. Justament segons les seves estadístiques sembla que el districte VII era el segon menys "inmoral", amb una taxa del 7,16% sobre el total de neixements, front al 9,73% del districte V. La manca d'anàlisi però, és més xocant encara a un "teòric" anarquista.

30) Per a ampliar les informacions sobre el B.O.C., cal consultar l'obra, del santsenc, Francesc Bonamusa, El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932). Ed. Curial, Barcelona, 1974.

31) L'Hora, Barcelona, primer d'abril de 1931.

32) Hom pot veure en aquest sentit Carles Carreras, El municipi, base immutable de l'ordenació del territori?, comunicació presentada a la sessió plenària de l'àmbit

VIII del Congrés de Cultura Catalana: Ordenació del Territori, celebrada a la Seu d'Urgell el 14 de novembre de 1976, on quaranta-tres anys després desplegava una idea similar.

33) La Batalla, Barcelona, any IV, 2ª època, nº 157, del 10 d'agost de 1933; pàg. 2. Els punts citats aquí són el 9 i el 19, respectivament.

34) Justícia Social, Barcelona, 3 de març de 1933; pàg. 2. Dec bona part de la informació i del material que he pogut consultar a Jesús Mª Rodés, que és en procés d'escriure la seva tesi doctoral sobre aquest partit, sobre el qual n'ha publicat ja "Socialdemocràcia catalana i qüestió nacional (1910-1934)" a Recerques, Barcelona, Ed. Curial nº 7, 1978; planes 125-143.

35) El programa definitiu, en cinquanta-vuit punts, fou publicat juntament amb els resultats del congrés a Justícia Social, Barcelona, 29 d'abril de 1933, pàg. 3; i altra vegada abans de les eleccions municipals també a Justícia Social, Barcelona, 13 de gener de 1934, pàg. 2.

36) J. Molins i J. Perdigó, "La llei municipal de Catalunya (1934)", a Taula de Canvi, Barcelona, nº 2, novembre-desembre de 1976; planes 89-98.

37) Francesc Roca, op. cit., planes 528 i següents.

38) J. Grijalbo i J. Fàbregas, Municipalització de la

propietat urbana, Ed. de l'U.G.T., Barcelona, 1937.

39) La Veu de Catalunya, durant tot el mes cada dia n'inclou algún o altre comentari condemnatori. El Poble Català publicà el dia 28 un article molt interessant signat per Pere Coromines.

40) Jordi Pujol publicà ja un "Comentari al llibre "Els altres Catalans" a Serra d'Or (Barcelona) el juny de 1964. Era el mateix any que sortí el llibre publicat per edicions 62, quan encara no era de la Banca Catalana, sinó d'En Max Cahner, amb el número 13 de la col·lecció "a l'abast", dirigida per l'actiu editor i per un altre "senador", significativament: Josep Benet.

41) Fragment de l'article "Llanto por la muerte de las acacias del Puerto Franco", recollit a Francisco Candel, Apuntes para una sociologia del barrio Ed. Península, Barcelona, 1972; pàg. 16.

42) J. Fabré i J. Mª Huertas, op. cit., vol.7, pàg. 354.

43) La bibliografia en aquest sentit és molt abundant; aquest aspecte concret, es tracta semblantment a J. Garcia Fernández i M.D. González Ruiz, Presente y futuro de las Asociaciones de vecinos. Ed. Pecosá, Madrid, 1975 i a Jordi Borja, Qué son las Asociaciones de vecinos, Ed. La Gaya Ciencia, Barcelona, 1977.

44) José Olives Puig, El moviment social urbano, tesi doctoral, departament de Geografia, Universitat de Barcelona

juny de 1973. Exemplar policopiat, pàg. 103.

45) Id., plana 105 i següents.

46) Manuel Castells, "La cuestión municipal" a Argumentos, Madrid, nº 13, març de 1978; pàg. 33.

47) Manuel Castells, Ciudad, democracia y socialismo. Ed. Siglo XXI, Madrid, 1977; pàg. 10.

48) J. Fabre i J. M^a. Huertas, op. cit., especialment vol 1, planes 188-192 sobre la significació de la parròquia de Sant Medir els primers temps, sobre els jardinetes d'Amadeu Oller o sobre les inundacions de 1971.

, 49) Es tracta del treball dels autors esmentats "La lucha de los barrios. Barcelona 1969-1975" aparegut a CAU, Barcelona, nº 34, novembre-desembre de 1975.

50) Veure el capítol tercer de la segona part i l'article ja citat de Salvador Tarragó, "La nova Via Laietana" a Serra d'Or, Barcelona, abril de 1973; planes 263-266.

51) Marçal Tarragó, Política urbana y luchas sociales. Ed. Avance, Barcelona, 1976; pàg. 139.

52) Id., pàg. 140.

53) En aquest sentit hom pot consultar l'obra ja citada (nota 43) de García Fernández i González Ruiz; la de Tomás

R. Villasante, Los vecinos en la calle, Ed. de la Torre, Madrid, 1976; la del C.I.D.U.R., Madrid, barrios 1975, Ed. de la Torre, Madrid, 1976; l'altre del C.I.D.U.R., Vallecas, razones de una lucha popular, Ed. Mañana, Madrid, 1976; i la de J.L. Martín Palacín, Movimiento ciudadano y Defensa del Consumidor: La batalla del pan en Madrid, Ed. Ayuso, Madrid, 1978.

Los servicios académicos...
 acochar tot treball amb un...
 hem a'agafat aquest capital...
 terra havia d'acabar...
 tematicades i organitzades...
 resulten dels treballs...
 xió que han estat fets. Nos...
 viar-se de llegir -gairbé...
 les dues parts.

Però el treball real no s'ajuda...
 "normes" acadèmiques i a l'home...
 i reflexions a nos...
 anaven emprant el...
 que, com hem...
 tant formulant...
 tractat en...
 vital del treball...
 divisions acadèmiques...
 miques que ajuden...
 aquest capital...
 suposa l'organització i...
 xió del treball s'x-

CONCLUSIONS

que, com hem...
 tant formulant...
 tractat en...
 vital del treball...
 divisions acadèmiques...
 miques que ajuden...
 aquest capital...
 suposa l'organització i...
 xió del treball s'x-

Les servituts acadèmiques gairebé obliguen a acabar tot treball amb un capítol de conclusions. Si hom s'agafés aquest capítol en el sentit més recte del terme hauria d'ésser el més important, on trobaria sistematitzades i organitzades totes les deduccions que en resulten dels treballs diferents de recerca i de reflexió que han estat fets. Hom podria en bon sentit estalviar-se de llegir -gairebé d'escriure potser- totes les demés parts.

Però el treball real no s'ajusta prou a les "normes" acadèmiques i a l'hora de presentar recerques i reflexions s'han apuntat ja les conclusions que s'en anaven desprenent de manera clara, confirmant unes hipòtesis que, com hem assenyalat també al seu lloc, s'havien anat formulant progressivament a mesura que s'anava entrant en matèria. Però no és només el procés, diguem-ne vital del treball el que fa un xic arbitràries aquestes divisions acadèmiques, hi ha encara raons molt més pragmàtiques que ajuden a desvaloritzar, de manera relativa, aquest capítol conclusiu. En l'esforç excepcional que suposa l'organització i redacció final d'un treball d'a-

quest tipus, les conclusions, que són fetes lògicament, ja els darrers moments, ens troben ja amb les facultats un xic disminuïdes i amb més ganes d'acabar que no caldria.

Així doncs, poques coses noves podrem dir aquí i les haurem de dir encara més malament que les que hem anat exposant fins ara. Arabé bé, l'afany de sintetització dels fets primordials que s'en desprenen del nostre treball fa també per altra banda que ens poguem deslliurar una mica de l'aire d'erudició local que aquests tipus de treball sempre donen; aire que no vull menysprear, però que crec que hem de saber superar en un moment donat. A més, la juxtaposició simple de grups de conclusions que apareixen al llarg del treball aquí i allà en la divisió de capítols diferents que hem fet és positiva per ella mateixa ja que els hi dóna un altre relleu i ens permet de veure si hem avançat gaire o no.

El primer tret general que pot desprendre's de tot el conjunt del treball és que partint d'un interès marcat per a les classes populars, ha estudiat sobretot el comportament de les classes dominants. Algú hi trobarà a faltar potser alguns aspectes habituals en aquest tipus de treballs, sobretot, en els capítols dedicats a aquestes classes populars, però com deiem en començar i ara volem reafirmar no preteniem pas de fer un d'aquest estudis de dissecció social i morfològica d'un barri que després poden tenir no sabem quina utilització. Fa poc

l'ajuntament de Barcelona, en col.laboració amb la Corporació Municipal Metropolitana, ha fet un estudi detallat de totes les variables de població dels districtes, per tal de conèixer-ne els dèficits possibles; és a l'administració a qui pertoca de fer aquest tipus d'estudis i de pagar els professionals que els puguin fer i d'aprofitar-los en el sentit en que cada moment sigui oportú. Jo només volia fer una anàlisi de grans processos, del qual poder-ne treure unes experiències i unes lliçons, unes lliçons per a experiències futures.

Lliçons que ara és l'hora de resumir i ordenar, i que fan referència a qüestions ben diverses. Aquesta diversitat obliga a seguir un cert ordre que he resolt d'acord amb l'estructura general que he donat al meu treball, tot agrupant les conclusions més destacades en tres grups: el primer les que fan referència al paper i característiques de les oligarquies, de les classes dominants; el segon que es refereix als aspectes més morfològics en el sentit total de la paraula; el tercer, finalment, que tracta de les classes populars. Tot això per que fa a les conclusions que s'en desprenen de manera immediata i directe, perquè, per bé que ho presento lligat estretament a aquest tercer grup, apareixen també tota una sèrie de deduccions, de segon grau podriem dir-ne, que toquen els aspectes més generals, que són els que podrien ésser directament més útils per a l'ús que en vulguin fer aquestes classes populars.

01.- SOBRE LES CLASSES DOMINANTS.

Hem vist com a Sants, igual probablement que als demés municipis del pla de Barcelona que s'anexionaren a la ciutat, s'havia format una oligarquia local sortida de la propietat agrícola, que de manera ràpida esdevingué urbana a partir de la millora de les comunicacions de la segona meitat del segle XVIII. Millora de comunicacions que dugué aparellat també l'increment del comerç, altra pilar fonamental d'aquesta oligarquia local. En tots dos casos el predomini de propietaris barcelonins és molt acusat i s'ha mantingut fins a l'actualitat per bé que amb característiques diferents, el que ha originat una manca d'independència real, fins i tot en els temps d'autonomia municipal. Aquesta dependència de Barcelona, lògica, no sols per la proximitat, sinó sobretot pel gran pes econòmic de la capital s'ha manifestat en tots els sectors de l'oligarquia local que hem estudiat: entre els propietaris del sòl estrictes, entre els comerciants i entre els industrials. Aquest fet en posa en evidència un de més general que és la dificultat de la definició de la ciutat, la necessitat de cercar-li uns límits altres que els administratius, que han estat fins ara inadequats com a

reflexe de la realitat profunda dels processos, si més no.

Dintre d'aquest marc general, hem vist però la formació d'una veritable oligarquia local que pren un tipus determinat de decisions i que participa al govern municipal tot el temps. A partir de l'augment d'escala que experimentà el fenomen urbà barceloní, especialment a partir del que hem anomenat tercera revolució industrial dels primers anys del nou-cents -en la qual per cert hi hem vist figurar els Muntadas també- l'oligarquia local va desintegrant-se en certa manera. Va desintegrant-se en el sentit, per una part, de que els grans industrials, els grans comerciants i els grans propietaris del sòl s'integraren en la mateixa oligarquia barcelonina i catalana, en els seus organismes. Paral·lelament la major part dels components d'aquesta oligarquia local anaren perdent importància relativa dintre del conglomerat urbà creixent i perderen cada cop més la seva antiga capacitat de decisió.

El primer grup és excepcionalment reduït, amb els Santomà com a cas més clar entre els propietaris del sòl, i els hereus dels Muntadas entre els industrials, d'una indústria, però, que ha deixat d'ésser santsenca ja.

El segon grup és el més nombrós i està format pels comerciants, els quals tot i que segueixen puixants a la Carretera, centre comercial encara de primera categoria, han estat totalment superats pel creixement del districte central de negocis de Barcelona i per l'impacte

dels grans magatzems, fruit lògic de la concentració de capital de tipus monopolístic en aquest ram. Hi figuren també, però, els intel·lectuals i professionals, que al procés general de salarització a que han estat sotmesos hi afegixen el desarrelament en el cas de llur triomf -l'exemple que donavem de la clínica Llauredó en seria el més gràfic i més actual- o bé una gran mediocritat a nivell local; és la conseqüència lògica també del desplaçament de les estructures que els hi donen suport, la oligarquia mateixa.

Els representants més específics, però, d'aquest segon grup de components de l'oligarquia santseca, d'aquesta fracció de la classe dominant, i els que més ens interessin, són els propietaris del sòl petits i mitjans. Ja hem vist com la majoria dels propietaris del sòl ho són avui de petits i mitjans. Però sobretot hem vist com la seva capacitat de decisió, fins i tot sobre llurs solars propis, ha minvat de manera extraordinària. Els costos de construcció són massa elevats per a permetre que un simple propietari pugui esdevenir promotor. L'exemple dels Capdevila d'Hostafrancs no és res més que l'excepció que confirma aquesta regla. Hi hem vist acudir fins i tot a la família Santomà.

De la reducció del pes específic dels propietaris del sòl en la presa de decisions s'en han derivat dos fets nous. L'un l'entrada d'una nova figura que ha esdevingut fonamental en la transformació i renovació urbana, el constructor o promotor, que s'ha anat convertint en

en propietari de sòl, en constructor -per tant, en industrial- i en venedor de locals per a habitatges i negocis -per tant en empresari terciari, molt lligat al capital financer gràcies a la xarxa complicada d'hipoteques i sistemes de terminis que la venda actual de pisos duu aparellada-. Una figura, doncs, clau, que hem estudiat a través d'un cas concret, potser poc representatiu, però força espectacular, "Núñez y Navarro".

Però un altre fet important que apareix és la substitució del pes antigament representat per aquests propietaris del sòl dintre de l'estructura social -pes fonamental de cara a l'estabilitat i manteniment del sistema, que tindria la seva expressió més flagrant en el vot censitari- per un nou tipus de propietari, derivat d'un nou tipus de propietat; la propietat horitzontal. El que avui es posseeix ja no és un solar, un tros de terreny, sinó un local construït sobre ell, que en comparteix la jurisdicció juntament amb d'altres propietaris que estan en la situació mateixa. De cara a l'estructura social l'estabilitat derivada de l'"instint" de propietat és gairebé la mateixa; ben al contrari l'accessió a aquest tipus de propietat de gent provinent de classes i grups tradicionalment apartats de la propietat urbana, de condicions econòmiques precàries, amb dificultats de pagament doncs, fa que el lligam al pis posseït sigui molt més fort que material, ja que l'esforç de cobrir el pagament obliga a un escreix de treball i a una docilitat forçada per a evitar un estrangulament. Ja no és que només s'hagi perdut aquella facilitat que podíem

constatar abans de la guerra dels tres anys de trasllat de domicili per a qualsevol raó, important o fútil; haver començat a pagar un pis, que duu annexes tota una altre sèrie de despeses de consum addicionals i progressives referents al seu aparellament -sempre tractant d'adequar la imatge del pis posseït a un model forà impossible materialment, i en aquest sentit un estudi de la "significació" dels pisos "Núñez y Navarro" no tindria cap desperdici- suposa augmentar les hores de treball remunerat i l'estalvi d'altres despeses durant un període llarg de temps, de deu a quinze anys, que majoritàriament, en el cas dels matrimonis joves agafa els millors anys de la vida. La propietat del pis s'ha convertit en un lligam estret quan la família com a pilar fonamental de la societat començava de trontollar.

Els propietaris segueixen essent ciutadans de primera categoria per als sistemes polítics liberals, ja que suposen un element en principi enemic de canvis. Aquest element estabilitzador ha eixamplat extraordinàriament la seva base i avui hem vist com hi ha molts més propietaris de pisos ja que de solars i la tendència en aquest sentit és evident. Però aquest eixamplament, l'accés a la propietat de cada dia més ciutadans -segons la terminologia també liberal-, no ha suposat que cada dia més gent participi en la possibilitat de prendre decisió sobre l'espai urbà, ans al contrari, aquest creixement s'ha fet a costa d'una reducció total del poder de decisió. Efectivament, llevat de la decisió individual de deixar o no deixar el pis, poques coses més pot decidir

una persona embarcada en el sistema de comunitat de propietaris. Amb la complicació a més de que està abocada a la gestió comuna d'un espai compartimentat en propietats individuals, en una comunitat "socio-obligatòria" és a dir, amb uns veïns als quals no ha pogut triar, però que gaudeixen exactament dels mateixos drets, la qual cosa la fa molt difícil i complicada. El que passa a primer pla no és tan la gestió dels afers comuns, fet que no deixaria d'ésser positiu, sinó les rivalitats i conflictes d'interessos entre veïns.

Finalment, hem vist també com la indústria, que havia estat un dels elements impulsors, de la vida i de les transformacions dels barris que hem estudiat, ha esdevingut avui altra vegada element transformador, però amb un procés indirecte. Efectivament, la presència de grans infraestructures industrials en un moment de crisi del sector tèxtil, amb procés de reconversió i de concentració, ha afavorit la seva desaparició tot alliberant grans terrenys com els que ocupaven. Així doncs, el que calificàvem com a industrials ha deixat de ser-ho, en el sentit recte del terme, per bé que molts d'ells ho segueixin essent, per a esdevenir propietaris del sòl, i grans propietaris del sòl directament interessants en la transformació del barri i amb unes possibilitats molt grans de fer-ho, ja que disposen de prou terreny i de prou influències en els mons econòmic i de l'administració per a no trobar-hi massa obstacles. Hem estudiat aquest fenomen en el cas excepcional, per la seva magnitud, de "La España Industrial" i del seu director actual, Maties

d'España; al barri potser ja no en hi ha més de casos com aquest, però a Barcelona sí, no és un cas aïllat.

Així doncs, podem resumir que trobem avui a Sants una oligarquia que ha crescut quantitativament, però que ha perdut moltes de les seves característiques de dominació i hegemonia. En uns casos, pocs, ha deixat el nivell de barri i ha passat a ocupar aquest lloc a nivell regional o nacional; en d'altres casos, la majoria, ha passat a ésser progressivament dominada pel grup hegemònic regional i nacional. Aquest és un fet primordial i que suposa un canvi fonamental en l'estructura social i en la morfologia del barri.